

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ

ΧΙΟΣ ΚΑΡΔΑΜΥΛΑ ΑΣΤΕΙΡΕΥΤΗ ΓΟΗΤΕΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΘΕΟΦΙΛΟΣ Δ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ANNA A. ΚΑΛΑΪΤΖΗ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΔΗΜΑΡΧΟΥ

Καρδάμυλα - λέξη που σημαίνει βράχος (μύλη) κραταιός, έννοια ταυτόσημη με το θαλασινό κράτος, την εξουσία στη θάλασσα, στο υγρό στοιχείο, που σαν στοιχείο, σαν θεότητα σφράγισε την μοίρα αυτού του τόπου, και τον όρισε και τον προόρισε να είναι πατρίδα παγρόσιμα σε θάλασσες και σε στεριές.

Σίγουρα το πρώτο που θα προσελκύσει τον επισκέπτη να έρθει εδώ είναι για να γνωρίσει τα Καρδάμυλα, τον ομφαλό της Παγκόσμιας Ναυτοσύνης. Φτάνοντας όμως σε τούτη την πτυχή του Αιγαίου μας θα αντικρίσει ένα μαγευτικό τοπίο. Θα δει να σμίγουν με τρόπο μοναδικό το παλιό με το καινούργιο, το πράσινο με την πέτρα, η θάλασσα με τη στεριά. Θα αγαπήσει τον ναυτότοπο τούτο γιατί θα του προσφέρει απλόχερα μοναδικές ομορφιές θα του εμπνεύσει όμορφα συναισθήματα, θα του ανταποδώσει αγάπη και ξεστή φιλοξενία για τον κόπο του να φτάσει μέχρι εδώ.

Αξίζει να έρθει κανείς στο Δήμο Καρδαμύλων γιατί σίγουρα αξίζει ν' αποκτή εμπειρίες ευχάριστες, να σημαδεύει τη μνήμη του με ανεξίτηλα σημάδια ομορφιάς.

Σας περιμένουμε
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΙΧ. ΜΕΛΙΤΖΑΝΗΣ
ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΚΑΡΔΑΜΥΛΩΝ

-Π

ιστεύετε ότι θα πραγματοποιηθεί η πτήση για τη Χίο; ρωτάμε τις υπηρεσίες του αεροδρομίου "Μακεδονία".

Αντάμμαι, δεν μπορώ από τώρα να σας πω. Θα δείξει ο καιρός αύριο τα χαράματα, ακούγεται η σιβυλλική και ελάχιστα ενθαρρυντική απάντηση.

Άνοιξη, ο Μάρτης πλησιάζει προς το τέλος του. Μόνον στο ημερολόγιο όμως. Έξω απ' τα παράθυρα λυσομανάει ο χειμώνας. Η Θεσσαλονίκη, καθώς και ολόκληρη η Ελλάδα, βρίσκονται στο έλεος μιας σφοδρής κακοκαιρίας. Η Άννα βγάζει οριστικά τις πετσέτες θαλάσσης και τα μαγιό απ' τα σακίδια και στη θέση τους προσθέτει μερικά ζεστά πουλόβερ. Πέφτω για ύπνο και ονειρεύομαι δυο από τις πιο αγαπημένες μου παραλίες στη Χίο: τα "Μαύρα Βόλια" στα νότια και την "Άγια Δύναμη" στα δυτικά, δυο αληθινά αριστουργήματα της φύσης...

Χαράματα ανταριασμένα, αγωνία για την πτήση. Στο αεροδρόμιο ωστόσο, το ελικοφόρο ATR 72 απογειώνεται χωρίς δυσκολία, κερ-

δίζει ύψος και βγαίνει πάνω από τα σύννεφα και τις καταιγίδες του Αιγαίου. Μια ώρα αργότερα περνάει απαλά πάνω από τα περιβόλια και το ειρηνικό τοπίο του "Κάμπου" και προσγειώνεται στο αεροδρόμιο της Χίου. Η **Κική Χατζηαντωνάκη** μάς υποδέχεται θερμά. Μετά από ένα χρόνο ξαναβρισκόμαστε στο αγαπημένο μας νησί.

ΚΑΡΔΑΜΥΛΑ - ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ
ΣΥΝΑΡΠΑΣΤΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

Χίος, Βροντάδος, Παντουκίος, Λαγκάδα. Απομακρυνόμαστε απ' τα παράλια κι ανηφορίζουμε στο εσωτερικό, προς τα Καρδάμυλα.

-Έχετε ξανάρθει από τα μέρη μας; ρωτάει η Κική.

-Τουλάχιστον τρεις φορές ως τώρα έχουμε περάσει απ' τα Καρδάμυλα, της απαντάω. Μα εκτός από ένα καφεδάκι στην πλατεία του χωριού κι ένα ουζάκι στην παραλία δεν έχουμε ζήσει τίποτε άλλο από τον τόπο.

-Τότε έχετε πολλά να δείτε και να μάθετε, πράγματα και εικόνες που είν' αδύνατον να δει ο περαστικός.

Γραφικός δρομίσκος στα Καρδάμυλα, σκεπασμένος σε μεγάλο του τμήμα με "βοτί", τη χαρακτηριστική πετρόχτιστη καμάρα των μεσαιωνικών χωριών της Χίου.

Ως την τελευταία στιγμή τα Καρδάμυλα είναι αθέατα στα μάτια μας. Και ξαφνικά, σε μια στροφή του δρόμου, απλώνεται μπροστά μας η πεδιάδα των Καρδαμύλων, έξοχα διακοσμημένη με ποικίλους τόνους πράσινου, από το βαθύ του πενκοδάσους ως το ανοιχτόχρωμο των περιβολιών, και των κτημάτων με τα εσπεριδοειδή. Ανάμεσά τους τα σπιτάκια των Καρδαμύλων, λευκές ή ζωηρόχρωμες πινελιές, που ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι εκκλησίες με τα καμπαναριά τους. Στα δυτικά ορθώνεται ένας ορεινός όγκος, τραχύς και απότομος, ενώ στο βάθος του βόρειου ορίζοντα γλυκαίνει την ματιά το γαλανό της θάλασσας.

Αυτή την κοιλάδα είχε αντικρίσει στα 1801 ο διάσημος Άγγλος περιηγητής και οροτολόγος **Edward Daniel Clark** που ανέφερε χαρακτηριστικά: "...Εις τας υπορείας αποτόμου τινος κωνικού όρους, επί του οποίου

κείται μετέωρος παλαιά σκοπιά και εις την αρχήν κοιλάδος, ποικιλλομένης από δέντρα και κήπους, κείται η μικρά πόλις Καρδάμυλα. Μικρά γέφυρα υπεράνω διανγούς και ταχέως ρύακος οδηγεί εις την πόλιν, τα δε εν τω κέντρω των οικοδομών ερείπια φρουρίου επαυξάνουσι την γραφικότητα της εικόνας".

Κατηφορίζουμε τις στροφές του χαμηλού αυχένα και μπαίνουμε στα πρώτα σπίτια και στα στενά δρομάκια του οικισμού. Αν κι έχουν περάσει 200 χρόνια από τότε, οι δικές μας πρώτες εκτιμήσεις δεν διαφέρουν πολύ από τις εντυπώσεις του Άγγλου περιηγητή. Και στα δικά μας μάτια προβάλλουν τα Καρδάμυλα όμορφα και γραφικά, παρά τις μεγάλες μεταβολές που συντελέστηκαν από τότε: τον "**Χαλασμό**" της Χίου από τους Τούρκους το 1822, την "**Καταστροφή**" από τον σεισμό της Κυριακής 22ας Μαρτίου του 1881 αλλά και όλες τις μετέπειτα αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις και αλλοιώσεις. Ο οικισμός των Καρδαμύλων εξακολουθεί να διατηρεί την ταυτότητά του, τα στενά δρομάκια, τα λίθινα "**βοτιά**" (καμάρες) που στεφανώνουν τους δρομίσκους, τα παλιά πετρόχιστα αλλά και τα νεοκλασικά του σπίτια.

Καθώς φτάνουμε στην κεντρική πλατεία, που είναι αφιερωμένη στην μνήμη του Κων/νου και Ευγενίας Τοιμπλή, θυμόμαστε αμέσως τα τρία πλατάνια και τα δυο καφενεδάκια. Στο βόρειο τμήμα της πλατείας δεσπόζει η εκκλησία της **Αγίας Παρασκευής**, ρυθμού βασιλικής. Η εκκλησία συμπληρώθηκε στις αρχές του αιώνα με δεύτερο κλίτος αφιερωμένο στην **Αγία Μαρκέλλα**, στο δε υπέρθυρο του ναού μια εντοιχισμένη τούρκικη επιγραφή από το 1754, αναγράφει την άδεια των εργασιών συντήρησής της.

Ένα δυνατό βουητό νερού κάτω απ' την πλατεία, μας φέρνει στο νου την αναφορά του Άγγλου περιηγητή για το "**διανγές και ταχύ ρυάκι**". Προφανώς και ο Clark επισκέφθηκε τα Καρδάμυλα χειμερινή ή ανοιξιάτικη εποχή, αφού το Ρέμα της "**Αμυθούνας**" ή "**Ρίνα**" κατά κανόνα δεν ρέει το καλοκαίρι.

Μετά τη σύντομη στάση μας στην κεντρική πλατεία υποθέτουμε πως θα κατηφορίσουμε προς τον παράλιο οικισμό, επίγειο των Καρδαμύλων. Η ονομασία του είναι "**Μάο-μαρο**" και οφείλεται στην ύπαρξη αρχαίων λατομείων λευκού μαρμάρου στην περιοχή.

Μετά από πορεία 10' από την πλατεία των Άνω Καρδαμύλων στις όχθες του Αμυθούντα (Ρίνα) φθάνει κανείς στα ερείπια του Νερόμυλου του "Ροδοκανάκη", που χτίστηκε τον 14ο (!) αιώνα και εξακολουθεί να αντιστέκεται στη φθορά του χρόνου.

Εκεί κοντά στη θάλασσα πιστεύουμε πως βρίσκεται ο Ξενώνας μας. Η Κική όμως, παρά τις προβλέψεις μας, εξακολουθεί ν' ανηφορίζει. Οδηγεί με επιδεξιότητα το αυτοκίνητο ανάμεσα στα στενά ελικοειδή σοκάκια και, σε λιγότερο από δυο λεπτά, σταματάει σ' ένα αδιέξοδο, στη μέση μιας μικρής πλατείας. Είναι η πλατειούλα του Αγίου Λουκά, που χτίστηκε εδώ γύρω στο 1600. Η θέση αυτή λέγεται "Λιβιάδι" και βρισκετο εκτός τειχών του Κάστρου. Αξιόλογο είναι το ξύλινο τέμπλο και οι παλιές εικόνες του 19ου αιώνα. Τα χρώματα που κυριαρχούν στο εσωτερικό είναι το λευκό και το χρυσαφί, χρώματα που δεν μας δίνουν αυτή την ιδιαίτερη αίσθηση της πατίνας του χρόνου, που προκύπτει από το εσωτερικό άλλων παλιών εκκλησιών. Η μικρή

πλατεία που δημιουργείται μπροστά από το ναό έχει το δάπεδό της στρωμένο με τα λίθινα μέρη του παλιού καμπαναριού, που κατέπεσε με το χρόνο πριν από το σεισμό του 1949.

-Σ' αυτό το σημείο τελειώνει το ταξίδι μας, ανακοινώνει η Κική. Από εδώ και πάνω θα πορευτούμε με τα πόδια.

Πριν προλάβουμε να βγούμε απ' το αυτοκίνητο, ξεσπάει μια δυνατή βροχή, που εδώ και πολλή ώρα ήταν αναμενόμενη. Τη στιγμή ακριβώς εκείνη ο Δημήτρης Ψωμαδάκης, σύζυγος της Κικής, έρχεται να μας υποδεχτεί κρατώντας στα χέρια μίαν ομπρέλα.

-Ίσως δεν είναι η καλύτερη υποδοχή που σας επιφυλάσσει το νησί μου, λέει γελώντας. Πιστεύω, πως είναι ένα ξέσπασμα παροδικό, που δεν θα χει συνέχισι.

Παίρνουμε καρτερικά τον ανήφορο κάτω από τη δυνατή μπόρα του Μάρτη. Μετά από τόσες επισκέψεις στο νησί είναι η πρώτη φορά που ο χιώτικος ουρανός δεν είναι γαλάζιος πάνω απ' τα κεφάλια μας. Ευτυχώς η πορεία μας ανάμεσα στ' ανηφορικά στενά είναι σύντομη, δεν διαρκεί παραπάνω από τρία λεπτά. Ήδη όμως από τα πρώτα βήματά μας διαπιστώνουμε μια σημαντική αλλαγή στο χώρο που μας περιβάλλει. Οι σοβαντισμένοι τοίχοι, οι σιδερένιες πόρτες και τα κιγκλιδώματα, η - περιορισμένη έστω - χρήση τιμμέντου και άλλων σύγχρονων δομικών υλικών, εξαφανίζονται ως δια μαγείας. Ξαφνικά η κυριαρχία της πέτρας είναι απόλυτη, τα ανοίγματα των θυρών και των παραθύρων μικραίνουν, η κατασκευή των χτισμάτων βαραινεί, μεταβάλλεται σε φρουριακή. Είναι σαν να διαβήκαμε αιφνιδιαστικά πάνω από μια αόρατη διαχωριστική γραμμή του χρόνου και να μεταφερθήκαμε από το παρόν, μερικές εκατοντάδες χρόνια πίσω, στο παρελθόν.

είναι διασκορπισμένα λιτά ορθογώνια κτίσματα, με παράθυρα μικρά σαν πολεμίστρες και πόρτες, που είναι ως επί το πλείστον χαμηλότερες από το ύψος ενός μέσου ανθρώπου.

Η δημιουργία του οικισμού χάνεται στο παρελθόν, δεν υπάρχουν ιστορικές αναφορές για τον χρόνο κτίσης του. Η ονομασία "Σπήλια" φαίνεται πως προέρχεται από τα σπήλαια που υπήρχαν εκεί και πρόσφεραν καταφύγιο στους κατοίκους από τις επιδρομές των πειρατών. Με την οριστική εξάλειψη της πειρατείας από τις θάλασσες του Αιγαίου και τις νέες βιοτικές ανάγκες των κατοίκων ο οικισμός άρχισε σταδιακά να εγκαταλείπεται και στα χρόνια του μεσοπολέμου έπαψε να κατοικείται.

Η κατασκευή των σπιτιών είναι πολύ λιτή. Το κύριο δομικό υλικό είναι η ντόπια πέτρα, σκληρός αβεσθόλιθος που άντεχε στις τριβές και τις διαβρώσεις από τις καιρικές συνθήκες. Σύμφωνα με το βιβλίο "ΚΑΡΔΑΜΥΛΑ ΧΙΟΥ, εκδ. ΔΗΜΟΥ ΚΑΡΔΑΜΥΛΩΝ 1993", άλλα ντόπια υλικά είναι ο αβέσθης και η άμμος για τη σύνθεση κονιαμάτων επι-

Ένα τμήμα από τα "Σπήλια", την εξαίσια μεσαιωνική συνοικία των Άνω Καρδαμύλων.

Βρισκόμαστε στο βορειότερο άκρο και ταυτόχρονα στο υψηλότερο σημείο του οικισμού των Καρδαμύλων, στα "Σπήλια". Την συνοικία, που μόνη αυτή, διατηρεί αναλλοίωτα όλα τα παλιά αρχιτεκτονικά της χαρακτηριστικά. Αν όμως τα αρχιτεκτονικά γνωρίσματα παραμένουν αυτούσια, δεν συμβαίνει το ίδιο και με την παρούσα κατάσταση των κτισμάτων. Μετά από τον "χαλασμό" των Τούρκων το 1822, τη φθορά από τους σεισμούς και τη μακροχρόνια εγκατάλειψη, τα κτίσματα που απομένουν στον τραχύ αυτό λόφο είναι σχεδόν όλα μισοερειπωμένα ή ολότελα γκρεμισμένα. Είναι μια αίσθηση μοναδική, που μας γεμίζει με δέος ιστορικό, νιώθουμε ότι βρισκόμαστε στη μέση ενός μεσαιωνικού κάστρου. Ολόγυρα οι εικόνες φέρνουν έντονα στο νου την *Καστροπολιτεία του Μυστρά* ή τα περιήφια μεσαιωνικά ερείπια του *Ανάβατου* στο κέντρο του νησιού. Παντού στο λόφο

στρώσεως. Εξωτερικά τα σπίτια έχουν εμφανή αργολιθοδομή, όχι αβεσθωμένη. Τα επιχρίσματα είναι σπάνια, μερικές φορές απουσιάζουν και από τις εσωτερικές επιφάνειες.

Παρατηρώντας προσεκτικά τις πόρτες στα Σπήλια διαπιστώνουμε, ότι οι "παραστάδες" (αριστερά και δεξιά) είναι δυο όρθιες πέτρες με μια οριζόντια λεπτότερη ανάμεσά τους. Το "υπέρθυρο" είναι μια πλατειά οριζόντια πέτρα μικρού μήκους, που είναι καθοριστικό για την αντοχή και το άνοιγμα της πόρτας. Πάνω από αυτό υπάρχει ένα ημικυκλικό τόξο από μικρότερες πέτρες που διακοσμεί την είσοδο και είναι επιρροή βυζαντινή.

Τα σπίτια ήταν κυρίως διώροφα ή μονόροφα, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση των κατοίκων. Τα δωμάτια, που ήταν πάνω από το ισόγειο, είναι θολωτά, με θυρίδες στον τοίχο που λειτουργούσαν σαν ντουλάπια. Ένα τζάκι κατασκευασμένο εξ' ολοκλήρου από

Σ' έναν τραχύ λόφο, στα ΒΔ υψώματα των Άνω Καρδαμύλων, ορθώνονται τα "Σπήλια", με την λιτή και φρουριακή κατασκευή τους, παραπέμποντας στο μεσαιωνικό τους παρελθόν. Στο βάθος στα νότια δεσπόζει ο αυστηρός όγκος του "Λόφου της Γριάς".

πέτρα συμπλήρωνε τη λειτουργία του χώρου. Απαραίτητο συμπλήρωμα των κτισμάτων εξωτερικά ήταν ο φούρνος.

Σ' αυτόν λοιπόν τον τόπο με τις τόσες αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες, τον φορτισμένο με την αίγλη του παρελθόντος και των θρύλων, δημιούργησε ο Δημήτρης Ψωμαδάκης με τη γυναίκα του τα "Σπήλια". Πήρε πριν μερικά χρόνια κάποια ερειπωμένα σπιτάκια πάνω στο λόφο και τα ανάπλασε εκ βάθρων. Σεβάστηκε αρχικά και αναμόρφωσε τον περιβάλλοντα χώρο. Απομάκρυνε από τα σοκάκια τους σωρούς των μπάζων και τις πέτρες, αποκατέστησε τα λιθόστρωτα δάπεδα, κατασκεύασε στέρεα και άνετα σκαλοπάτια, όπου χρειαζόταν. Δεν περιορίστηκε όμως μόνον μέχρι εδώ. Ηλεκτροδότησε το χώρο, εκμεταλλεύθηκε κάποια μικρά επίπεδα

κομμάτια εδάφους στα οποία μετέφερε χώμα και φύτεψε λουλούδια. Έβαξε και βρήκε παλιά πήλινα πιθάρια που τα τοποθέτησε σε επίκαιρες γωνιές. Κατασκεύασε ακόμα και ένα πέτρινο φουρνάκι, που είναι έτοιμο να λειτουργήσει. Μια νέα πνοή ζωής άρχισε να περνάει ανάμεσα στα ερείπια και τα χαλάσματα των Σπήλιων. Η ανθρώπινη παρουσία ξανάγινε αισθητή, ο τόπος άρχισε ν' αποκτάει τη ζεστασιά, που τόσο του έλειψε όλα αυτά τα χρόνια της ερημιάς και εγκατάλειψης. Οι νύχτες έπαψαν να είναι σκοτεινές, στα καλντερίμια ξανακούστηκαν ήχοι βημάτων και στα σπιτάκια ανθρώπινες ομιλίες.

Βοηθούμενος και από μια επιδότηση μέσω προγραμμάτων LEADER, ο Δημήτρης Ψωμαδάκης άρχισε με πολλή αγάπη, μεράκι και μεθοδικότητα ν' αποκαθιστά τέσσερα από τα

Εξωτερική όψη από τα "Σπήλια", τις παραδοσιακές κατοικίες που αναστήλωσε και ανάπλασε ο Δημήτρης Ψωμαδάκης, με απόλυτο σεβασμό στην αρχιτεκτονική παράδοση των "Σπήλιων", της αρχαιότερης συνοικίας των Άνω Καρδαμύλων.

σπιτάκια του λόφου των Σπήλιων. Μελετώντας για χρόνια την ιστορία, τη λαογραφία, τις παλιές συνήθειες και την αρχιτεκτονική παράδοση του τόπου του, απέκτησε μια ευρύτατη θεωρητική κατάρτιση και μια αξιόλογη συλλογή σημαντικών λαογραφικών αντικειμένων και στοιχείων, που φιλοδοξεί ν' αποτελέσουν τη βάση για τη δημιουργία ενός πλήρους λαογραφικού μουσείου. Η μεγάλη όμως πρωτοτυπία και το όραμα του Δημήτρη Ψωμαδάκη δεν εξικνούνται μόνον μέχρι της δημιουργίας ενός ακόμη λαογραφικού μουσείου αλλά κυρίως στην δυνατότητα αναβίωσης μέσω αυτού του μουσείου παλιών τεχνών που σπανίζουν ολοένα και περισσότερο, όπως του σιδερά, του τεχνίτη του ξύλου, του καλαθοπλέκτη, του ψωμά, της υφάντριας και τόσων άλλων. Έτσι οι επισκέπτες του Μουσείου θα

μπορούν να προμηθευτούν απ' την πηγή αυθεντικά χειροποίητα δημιουργήματα άριστης τέχνης και χρηστικότητας σε προσιτές τιμές.

Όλη λοιπόν αυτή την αγάπη για την παράδοση του τόπου του, την διοχέτευσε ο Δημήτρης στη δημιουργία αυτών των ιδιαίτερων οικημάτων, που τα ονόμασε "Σπήλια", διατηρώντας έτσι την παλιά ονομασία του οικισμού.

Με τη βροχή να πέφτει αδιάκοπα από πάνω μας σταματάμε μπροστά σε ένα από τα Σπήλια. Ξεκλειδώνει ο Δημήτρης τη βαρειά ξύλινη πόρτα, χαμηλώνουμε τα κεφάλια και περνάμε στο εσωτερικό. Ο θεοσκότεινος καιρός σε συνδυασμό με τα τρία μικρά τετράγωνα ανοίγματα στους τοίχους, δημιουργούν μια ατμόσφαιρα μυστηριακή, που θυμίζει ε-

Εσωτερικά δωματίων στα “Σπήλια”. Οι σύγχρονες ανέσεις σε συνδυασμό με την αύρα του παρελθόντος χαρίζουν μian αξέχαστη διαμονή.

σωτερικό μεσαιωνικού πύργου. Ο διακόπτης του ηλεκτρικού δεν διαταράσσει την όμορφη ατμόσφαιρα, αντίθετα χαρίζει στο χώρο ένα διάχυτο, απαλό φως που μας δίνει την δυνατότητα να θαυμάσουμε την εξαιρετική ανάπλαση του οικήματος σ' όλες τις λεπτομέρειες. Η τοιχοποιία είναι άριστη σε κάθε σημείο του χώρου, πάντα με την ίδια ντόπια πέτρα που χρησιμοποιείται από παλιά. Υπέροχο ξύλινο δάπεδο στο πάτωμα, επίπλωση λιτή με καναπέ από αυθεντικό ξύλο, μεγάλα μαξιλάρια, ψάθινες καρέκλες και ξύλινα σκαμνάκια. Ένα σκαλοπάτι οδηγεί στο χώρο της κουζίνας και στο μπάνιο, ενώ σε μια γωνιά μπροστά σ' ένα μικρό παράθυρο, έχει δημιουργήσει ο Δημήτρης για τους εργασιομανείς επισκέπτες του χώρο γραφείο και μελέτης. (Σ' αυτό το χώρο έμελλε να περάσω σπουδαίες ώρες αναδιψώντας την πλούσια βιβλιογραφία που έθεσε στη διάθεσή μου ο Δημήτρης). Δίπλα η

κουζίνοια είναι τέλεια, εξοπλισμένη με ό,τι χρειάζεται μια οικογένεια, ψυγείο, ηλεκτρικά μάτια και όλη την απαραίτητη γκάμα των σκευών. Στο μπάνιο δεν λείπει τίποτε, τα πάντα είναι κορυφαίας ποιότητας ως την παραμικρή λεπτομέρεια. Μια εσωτερική ξύλινη σκάλα οδηγεί σ' ένα ελεύθερο πατάρι όπου, κάτω από τον πέτρινο θόλο της οροφής, φωλιάζουν δυο μονά κρεβάτια. Τις υπηρεσίες του θαυμάσιου αυτού μικρού σπιτιού συμπληρώνουν μια τηλεόραση με δορυφορική λήψη, άφθονο ζεστό και κρύο νερό, ένας πλήρης κλιματισμός για καλοκαίρι και χειμώνα και επιπρόσθετα το εξαιρετικό πέτρινο τζάκι, για ψυχρές νυχτερινές στιγμές ιδιαίτερα ρομαντικές.

-Είναι υπέροχα, λέει η Άννα και δεν έχω κανένα λόγο να διαφωνήσω μαζί της. Φεύγει για μερικά λεπτά η Κική και φέρνει από ένα διπλανό σπιτάκι που χρησιμεύει ως

Η ανάπλαση των παμπάλαιων κατοικιών στα "Σπήλια" έγινε με τρόπο υποδειγματικό. Σπάνια έχει κανείς την τύχη να διαμένει σε χώρο τόσο γραφικό. Εξαιρετη τοιχοποιία, χρήση αυθεντικών υλικών, άνεση και κομψότητα σε κάθε σημείο του εσωτερικού των "Σπήλιων" του Νίκου Ψωμαδάκη και της γυναίκας του Κικής.

αποθήκη, ένα πλήθος από χιώτικα καλούδια, χυμούς, παξιμάδια από μαύρο ψωμί, κουλουράκια, κέικ και διάφορα γλυκά. Δεν παραλείπει και μια σακκούλα με υπέροχα Καρδαμυλίτικα μανταρίνια. Στο μεταξύ η Άννα φτιάχνει έναν ωραίο καφέ και όλοι μαζί γιορτάζουμε την πρώτη μέρα της παραμονής μας στα Καρδάμυλα και στα Σπήλια.

**Η ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΑΡΧΙΖΕΙ.
"ΔΕΛΦΙΝΙ" ΚΑΙ "ΠΙΤΥΟΣ"**

- Έχετε ξυπνήσει απ' τα χαράματα, θα είστε κουρασμένοι, λέει ο Δημήτρης. Προτείνω να ξεκουραστείτε δυο-τρεις ώρες και να βρεθούμε για φαγητό το μεσημέρι. Κοιταζόμαστε με την Άννα και χαμογελάμε. **- Θα ξεκουραστούμε μια και καλή το βράδυ.**

Προς το παρόν δεν βλέπουμε τη στιγμή να γνωρίσουμε την ολότελα άγνωστη περιοχή των Καρδαμύλων.

- Ωραία λοιπόν, ξεκινάμε αμέσως για "Δελφίνοι".

Κατηφορίζουμε από τα Σπήλια με ανοιχτές τις ομπρέλες πάνω απ' τα κεφάλια μας. Απέναντί μας στα νοτιοδυτικά προβάλλει μέσα από τα σύννεφα, σ' όλο του το άγριο μεγαλείο, ο απότομος βραχώδης κώνος του Λόφου της Γριάς, με το ερειπωμένο κάστρο στην κορυφή του. Η ανάβαση εκεί πάνω με καλές καιρικές συνθήκες προβλέπεται να είναι μια συναρπαστική εμπειρία. Προς το παρόν όμως παίρνουμε το δρόμο για το Δελφίνοι, με κατεύθυνση προς την πόλη της Χίου.

Το **Δελφίνοι** είναι ο πρώτος κόλπος που συναντάει κανείς στα όρια του Δήμου Καρδα-

μύλων, όπως έρχεται από τη Χίο.

Δεν μας παίρνει παραπάνω από ένα δεκάλεπτο για να καλύψουμε τα 10 περίπου χιλιόμετρα, που μας χωρίζουν απ' την αρχή του κόλπου. Από την άσφαλτο κατηφορίζει ένας βατός χωματόδρομος.

-Δυστυχώς από αυτό το δρόμο δεν θα μπορούσαμε να φτάσουμε ως τη θάλασσα, λέει ο Δημήτρης, γιατί σε κάποιο σημείο αρχίζουν στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Μπορούμε όμως να δούμε την κοιλάδα που μεσολαβεί ως τη θάλασσα. Αν θέλουμε να έχουμε πανοραμική άποψη του κόλπου του Δελφινιού, πρέπει να πάμε λίγο παρακάτω ως τη "Λαγκάδα" και ν' ακολουθήσουμε προς τα πίσω τον παραλιακό χωματόδρομο.

Η μακρόστενη κοιλάδα του Δελφινιού αναπτύσσεται σε μήκος περίπου ενός χιλιόμετρου με διεύθυνση από Ανατολή προς Δύση. Την διασχίζει ένα ρέμα με άφθονο πεντακάθαρο νερό, που κατεβαίνει από τα βουνά και καταλήγει στη θάλασσα. Η ύπαρξη αυτού

γεωγραφική σημασία του Κόλπου του Δελφινιού ήταν μεγάλη κατά την αρχαιότητα, αφού οι κύριες ναυτικές δυνάμεις της Χίου εκινούντο μεταξύ του λιμανιού της πόλης και των κόλπων της Λαγκάδας, που ανάμεσά τους είναι ο ασφαλής λιμένας του Δελφινιού. Το λιμάνι αυτό καθεαυτό είναι μικρό έχει όμως το πλεονέκτημα, ότι είναι πλεύσιμο και υπήνεμο. Μετά την αποστασία της Χίου από την Αθηναϊκή συμμαχία το 412 π.Χ., οι Αθηναίοι φρόντισαν να οχυρώσουν και περιφερειακά το Δελφίνι, που αποτέλεσε έτσι το ορμητήριο για τις εξορμήσεις τους στο εσωτερικό.

Σύμφωνα με την "ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ" του Καρδαμυλίτη Γεωργίου Ι. Ζολώτα, "προς ανατολές δε, μεταξύ Καρδαμύλων και πόλεως Χίου είναι το Δελφίνιον, μικρός κόλπος βαθύς, έχων δυο όρμους ασφαλείς, το κυριώς Δελφίνιον και την Λαγγάδα. Σειραί ορέων γυμνών και αποκρήμνων καθιστώσιν αυτούς κλειστούς σχεδόν, χάρις δε και εις τα δυο προκεί-

Ο όρμος του "Δελφινιού" με το κατάφυτο ιστορικό νησάκι "Ταύρος" στην είσοδό του.

του ρέματος δικαιολογεί και τα ερείπια του παλιού νερόμυλου, που κάποτε λειτουργούσε στην κοιλάδα. Άλλα στοιχεία ανθρώπινης παρουσίας είναι μερικά ερειπωμένα αγροτόσπιτα με άριστη λιθοδομή. Όλη η κοιλάδα είναι κατάφυτη με ελιές, πεύκα, κυπαρίσσια, σχοίνα, πουρνάρια, ανθισμένες κουτσουπιές, ποικιλίες αγριολούλουδων και ανεμώνες.

Για μια πληρέστερη άποψη του κόλπου επιστρέφουμε προς τη Λαγκάδα, διασχίζουμε το όμορφο χωριό και παίρνουμε αντίστροφα για δυο περίπου χιλιόμετρα τον βατό παραλίω χωματόδρομο. Ανάμεσα από πυκνό πευκοδάσος προβάλλει χαμηλά μες την ακύμαντη επιφάνεια του κόλπου το μικρό νησάκι "Ταύρος", κατάφυτο με πεύκα και βραχώδη ακτογραμμή. Μπροστά ακριβώς απ' το νησάκι βρίσκεται ο μακρόστενος κολπίσκος **Γιουβάρι**, που μοιάζει με λιμνοθάλασσα και δίπλα του ακριβώς ο μεγαλύτερος, ιστορικός κόλπος του Δελφινιού.

Σύμφωνα με τον Γεώργιο Ζερβούδη, στο βιβλίο του "Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΛΙΣ ΧΙΟΣ", η

μενα νησίδα, τελείως ασφαλείς από της επηρείας των ανέμων. Το Δελφίνιον έχει μέσον βάθος 20-30 οργιάς, τα δε πλοία εισέρχονται εις τους λιμένας και εκ του νότου και εκ βορρά της νήσου, διότι το βάθος είναι πανταχού ασφαλές και σταθερόν, δύνανται μάλιστα και εσώτατα να εισέλθωσιν. Προ του λιμένος του Δελφινιού είναι η νησίς Ταύρος με ωραίον ύδωρ φρεάτιον, όθεν υδρεύονται τα εν τω λιμένι προσορμιζόμενα πλοία. Το όνομα Δελφίνιον ήτο γνωστόν ήδη από του Θουκυδίδου, ως και εξ επιγραφικού κειμένου, η δε οχυρότης του χωριού και των λιμένων με τείχος κυκλώπειον μαρτυρεί περί της κατά την αρχαιότητα σπουδαιότητος των δυο λιμένων. Σήμερον η εν Δελφινίω γη κατέχει πολύ μέρος του ύδατος, καθόσον η θάλασσα άλλοτε εισεχώρει πολύ ενδότερον εις το βάθος του κολπίσκου".

Εγκαταλείπουμε την κατάφυτη αγκαλιά του Δελφινιού και κατευθυνόμαστε προς το εσωτερικό στα υψώματα του "**Πιτυούς**". 8 χιλιόμετρα μετά την έξοδό μας από το βασιικό

οδικό δίκτυο φτάνουμε στο Πιτύος, σε υψόμετρο 450 μέτρων. Οι απόψεις για την προέλευση της ονομασίας του χωριού διάσπανται, κατά την επικρατέστερη όμως άποψη το όνομα προήλθε από την λέξη "Πίτυς", που σημαίνει πεύκο, αφού στην αρχαιότητα η περιοχή ήταν καλυμμένη από δάση πεύκων, που έδωσαν και στη Χίο την προσωνυμία "Πιτυούσα". Η "Πιτυούσα χώρα" βρίσκεται σε σπουδαία γεωγραφική θέση, γιατί συνδέει εδαφικά την "Καρδαμύλη χώρα" με την ΒΔ Χίο. Το σημερινό χωριό είναι κτίσμα μεσαιωνικό και δημιουργήθηκε από άλλους παλιούς οικισμούς, σκόρπιους σ' όλη την περιφέρεια. Κατά τον ιστορικό Ζολώτα, "εις την περιοχὴν του Πιτυούς ... ἴσαν πιθανότατα αι παλαιότεραι κατοικίαι του αρχαίου εκλιπόντος της Χίου κόσμου". Καθώς ανηφορίζουμε προς το Πιτύος προβάλλουν προς τα βορειοδυτικά οι κορυφές του Ὄρους (1186 μ.) χιονισμένες! Ποτέ δεν φανταζόμουν, ότι αυτή την εποχή θα έβλεπα ένα βουνό της Χίου χιονισμένο. Στο χωριό εξακολουθεί να βρέχει και να φυσάει

δυνατά, το κρύο είναι διαπεραστικό.

-*Ας κάνουμε μια μικρή στάση στο φούρνο του Γιάννη να ζεσταθούμε, προτείνει ο Δημήτρης. Ο ξυλόφουρνος του Γιάννη βρίσκεται λίγο πριν απ' την πλατεία του χωριού και ήταν παλιά ελαιοτριβείο. Στο άνοιγμα της πόρτας μάς υποδέχεται μια γλυκιά ζέση από τον ξυλόφουρνο που καίει ακόμα γεμάτος παξιμάδια. Εξίσου θερμή είναι κι η υποδοχή από τον κυρ-Γιάννη, το φούρναρη.*

-*Ελάτε βρε παιδιά να πιείτε έναν καφέ, να ζεσταθείτε. Μα τι λέω εγώ, τούτη η ώρα δεν είναι για καφέ, είναι για "σούμα"* (τσιπουρο σπιτικό από σύκα).

Φέρνει ένα μπουκάλι με σούμα, γεμίζουμε μικρά ποτηράκια και τσουγκρίζουμε. Σε δυο λεπτά το τραπέζακι γεμίζει με ωραίο ντόπιο τυρί, ταραμά, ελιές και παξιμάδια που βουτάμε στο νερό. Προβάλλει η κυρα-Δέσποινα, μας χαιρετάει και αμέσως φέρνει από τον κήπο της μια μεγάλη χούφτα με κάρδαμο και ρόκα. Γεμίζει το στόμα με την πιπεράτη γεύση αυτών των χόρτων, αναρωτιέμαι πού θα

μπορούσαμε να βρούμε νοστιμότερους μεζέδες και πιο γνήσια ατμόσφαιρα. Αλλά και το περιβάλλον του φούρνου είναι γραφικότατο. Εκτός από τα εμφανή ίχνη του παλιού ελαιολαιού ο χώρος είναι γεμάτος με παλιά αντικείμενα που συνέλεξε και φύλαξε ο Γιάννης. Ανάμεσά τους διακρίνουμε εργαλεία της υφαντικής τέχνης, μια θαυμάσια ξύλινη πινακωτή, έναν σιδερένιο "πήχυ" (μονάδα μήκους που ίσχυε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '50 και αντικαταστάθηκε με το "μέτρο"). Εκλεκτή θέση ανάμεσα στα αντικείμενα της συλλογής του Γιάννη έχουν μερικά αρχαία πυθάρια, που έβγαλε η φουρτούνα μαζί με φύκια, όπως μας λέει.

Πλησιάζει μεσημέρι, αποχαιρετάμε τους τόσο φιλόξενους φουρνάρηδες και ξεκινάμε την περιήγησή μας στο Πιτυός.

Αρχικά μια μικρή στάση στο καφεεντάκι της πλατείας, όπου υπάρχουν καμιά δεκαριά γεροντάκια και γερόντισσες, με μέση ηλικία τουλάχιστον 70 ετών. Στον τιμοκατάλογο του μαγαζιού που κρέμεται στον τοίχο δεν έχει ακόμα εμφανισθεί το Ευρώ, τα πάντα είναι εκπεφρασμένα σε δραχμές. Ξυλόσομπα στη μέση που μπουμπουνίζει (τέλη Μάρτη στη Χίο!), παλιές φωτογραφίες στους τοίχους κι ένα παμπάλαιο ξύλινο ραδιόφωνο που λειτούργουσε και με ρεύμα και με μπαταρία και ήταν το πρώτο που ήρθε στο χωριό τη δεκαετία του '40! Δυστυχώς το ξύλινο περίβλημά του είναι βαμμένο με λαδομπογιά και δεν διακρίνεται η προέλευση ή η εταιρεία κατασκευής του.

Νέες σούμες εδώ, η ευγενική κυρα-Ειρήνη που κρατάει το καφεεντάκι επιμένει να μας τρατάρει ελίτσες και τυράκι χιώτικο, ρόκα από τον κήπο της και παξιμάδι. Ευτυχώς αποχωρούμε εγκαίρως, γιατί αν συνεχίσουμε τις σούμες είναι βέβαιο, πως αντί για περιήγηση, θα ψάχνουμε να βρούμε στο Πιτυός κάποιο κρεβάτι. (Βέβαια λίγες μέρες αργότερα, και συγκεκριμένα στις 31 Μαρτίου, έγιναν τα εγκαίνια λειτουργίας του ξενώνα του Πιτυούς στο παραδοσιακό κτίριο του Δημοτικού Σχολείου).

Το χωριό είναι παραδοσιακό και γραφικό. Πάρα πολλά σπίτια του είναι λίθινα και διατηρούν αναλλοίωτα όλα τα αρχιτεκτονικά τους χαρακτηριστικά. Πολλά είναι επίσης τα βουτιά που διατηρούνται στους στενούς δρό-

ΦΩΤ. Θ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ

Το οξυγώνιο βουνό "Μάκρι"

και στο βάθος οι χιονισμένες κορυφές του “Όρους” (1186 μ.)

Ο Δημήτρης Ψωμαδάκης προμηθεύεται μικρά ντοματάκια από την κυρά-Ειρήνη στο Πιτύος.

Ο εκδότης του περιοδικού "Πελinnaίο" Γιάννης Μακριδάκης φοράντας το παραδοσιακό μαντήλι του Πιτυούς. Μαντήλι που φορούν οι άντρες στο Πιτύος στις αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες.

Χαρακτηριστικός γραφικός δρομίσκος με επίμηκες "βοτί" στο Πιτύος. (Δεξιά)

μους. Περνάμε από την λιθόκτιστη εκκλησία της **Παναγίας Φανερωμένης** που χτίστηκε το 1863 και ανακαινίσθηκε το 1986. Μερικές δεκάδες μέτρα στ' ανατολικά βρίσκεται η μικρή πλατεία με την εκκλησία του **Αγίου Γεωργίου**, χτισμένη στα 1785. Δυστυχώς είναι σοβαντισμένη, μόνον στην πλευρά του Ιερού διατηρείται η ωραία λιθοδομή. Δίπλα βρίσκεται το εκκλησάκι του Αϊ-Γιάννη και η "Οδός Φρουρίου".

Δεν λείπουν όμως και οι σύγχρονες παρεμβολές με αλουμινοκατασκευές και μάρμαρα. Μέσα από στενά σοκάκια φτάνουμε σε δυο λεπτά στο Β-ΒΑ τμήμα του χωριού, στο υψηλότερο σημείο του. Εδώ δεσπόζει ο **Μεσαιωνικός Πύργος** (Βυζαντινός κατά τον Γ.Σ. Χειλά). Μπροστά από τον Πύργο βρίσκεται το μεταβυζαντινό εκκλησάκι του **Αγ. Δημητρίου**, που όπως είναι ασβεστωμένο, δεν θυμίζει καθόλου την ηλικία του. Μόνον ο θόλος του Ιερού παραμένει κατάγραφος από αγιογραφίες. 20 μέτρα βόρεια του Πύργου ορθώνεται ένας θαυμάσιος ανεμόμυλος με εξαιρετική λιθοδομή.

Στην Α-ΝΑ πλευρά του Πύργου υπάρχει ένας γκρεμός ενώ χαμηλότερα κυλάει το ρέμα "Συγκιάς" με πολύ νερό και αρκετά σκουπίδια.

Καθώς εγκαταλείπουμε το Πιτύος παρατηρούμε αρκετά παλιά σπίτια με ανάγλυφες χρονολογίες του 19ου αιώνα στο υπέρθυρο τους. Έξω από κάθε τέτοιο σπίτι, δίπλα στα παράθυρα, υπάρχουν εντοχιωμένες οριζόντιες πλάκες που εξέχουν χαρακτηριστικά.

-Εδώ τοποθετούσαν τα **"τυροβόλια"** (μικρά καλάθια) για να στραγγίζει το τυρί, εξηγεί ο Δημήτρης. *Ας ρωτήσουμε όμως κι αυτή τη γιαγιά για να το επιβεβαιώσουμε.*

Η γιαγιά απαντάει, πως πάνω σ' αυτές τις πλάκες έβαζαν λουλούδια. Επεμβαίνει ένας γεροντάκος που συμφωνεί με την άποψη του Δημήτρη.

-Γιατί γιαγιά δεν μας είπες για το τυρί; τη ρωτώ.

-Γιατί, παιδάκι μου, εγώ είμαι πιο μικρή, δεν το πρόλαβα, μου απαντάει.

Πίσω της ο γεροντάκος μας κλείνει το μάτι και χαμογελάει.

Επιστρέφοντας από το Πιτύος, σε απόσταση 5.8 χλμ από την πλατεία του χωριού, ο δρόμος ανηφορίζει δεξιά (χωρίς κάποια καταποτιστική πινακίδα) προς την τοποθεσία **"Κοίλα"**. Μετά από δυόμισι περίπου χιλ. καλού χωματόδρομου, φτάνουμε σε υψόμετρο 500 μ. σ' ένα υπέροχο οροπέδιο με θέα εκπληκτική στ' ανατολικά προς τις Οινούσες και τις

Ο μεσαιωνικός πύργος του Πιτουός και ένα τμήμα του χωριού. Παλιός ανεμόμυλος που διατηρείται ολόρθος πολύ κοντά στον Πύργο του Πιτουός. (Δεξιά)

Μικρασιατικές ακτές. Η γη είναι καλυμμένη με γρασιδί και αγριολούλουδα και, μετά τις πρόσφατες βροχές, νερά αναβλύζουν και ρέουν από παντού. Μέχρι τον πόλεμο το οροπέδιο καλλιεργείτο από τους Καρδαμυλίτες, ενώ οι γύρω λόφοι είναι κατάσπαρτοι με τραχύ ασβεστόλιθο. Στην κορυφή του λόφου σώζονται τα ερείπια του "**Πύργου των Κοίλων**", ενώ το όμορφο τοπίο συμπληρώνουν τρία εκκλησάκια. Στην ιστορία του ο Ζολώτας αναφέρει για τα Κοίλα, ότι "*είναι τόπος παλαιότατος ακμάσας και κατά τον Μεσαίωνα, με παλαιάς εκκλησίας τρεις, Αγιον Γεώργιον, Παναγίαν την επονομαζομένην Κοιλανήν, εχούσας ωραίας τοιχογραφίας, και Αγιον Παντελεήμονα πλησίον του Πύργου*".

Θαυμάζουμε για αρκετή ώρα την υπέροχη θέα και τις κορυφές των χιονισμένων βουνών και αργά το μεσημέρι, κατηφορίζουμε για τα Καρδάμυλα.

ΜΑΡΜΑΡΟ.
ΑΥΡΑ ΘΑΛΑΣΣΑΣ, ΧΙΩΤΙΚΕΣ
ΝΟΣΤΙΜΙΕΣ, ΝΑΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
ΚΑΙ ΘΕΑ ΕΚΠΛΗΚΤΙΚΗ

Ένας δυνατός βοριάς που ξεπερνάει τα 6 μπωφόρ στ' ανοιχτά, εισβάλλει ανεμπόδιστα από τη στενή δίοδο του κόλπου και ξεθυμαίνει στην παραλία του Μαρμάρου, λικνίζοντας ασταμάτητα τις αραγμένες βάρκες. Ο βοριάς άλλωστε είναι ο μόνος άνεμος που μπορεί να ρυτιδώσει την ηρεμία του λιμανιού. Επίνειο των Καρδαμύλων το **Μάρμαρο**, χαρακτηρίζεται από τον Ζολώτα ως "*ο μακρός και ευρύχωρος λιμνή των Καρδαμύλων*", ενώ από τον περιηγητή Buondelmonti (1422) θεωρείται λιμνή "*άριστος*" με βάθος μέχρι 12 οργιές.

Όμορος λιμένας του Μαρμάρου προς τα ανατολικά είναι ο στενότερος όρμος "**Πάο-**

Από το ύψος του οροπέδιου των "Κοίλων" θαυμάσια θέα προς την θάλασσα, τις Οινούσσες και τις Μικρασιατικές ακτές με το χιονισμένο "Καραμπουρνού". Σε πρώτο πλάνο διακρίνονται τα ερείπια του ιστορικού Πύργου των Κοίλων. Το μνημείο του "Αφανούς Ναύτη" των Καρδαμύλων, ορειχάλκινο έργο του γλύπτη Θανάση Απάρτη στην προκουμαία του Μαρμάρου, πολύ κοντά στο Δημαρχείο. (Δεξιά)

παντα" που χωρίζεται από το Μάρμαρο από το βουνό "Μαργαρίτης". Σ' αυτού του βουνού την δυτική πλευρά έχει γραφεί από τους Γερμανούς στρατιώτες με λευκή μπογιά το γράμμα "V" (αρχικό της λέξης Victory=νίκη) σαν σύμβολο της νίκης τους στον πόλεμο. Από τότε οι κάτοικοι φροντίζουν να το συντηρούν για διατήρηση της ιστορικής μνήμης.

Το Μάρμαρο γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια και αποτελεί το πιο ζωντανό σημείο του Δήμου Καρδαμύλων. Πολύ κοντά στη θάλασσα βρίσκεται η όμορφη κεντρική πλατεία, με το Δημοτικό καφενείο και τα εμπορικά καταστήματα. Λίγα μέτρα πιο κάτω αρχίζει η μεγάλη προκουμαία με το Μνημείο του "Αφανούς Ναύτη", το Δημαρχείο, τον Λιμενικό Σταθμό και τα γραφικά ταβερνάκια, που αποτελούν πόλο έλξης για τους επισκέπτες. Δύσκολα μπορεί ν' αντισταθεί κα-

νείς στα ολόφρεσκα ψαράκια, στο χταπόδι και στο φρέσκο καλαμάρι και στις άλλες λιχουδιές της χιώτικης κουζίνας, με τα υπέροχα τυροπιτάκια, τους χορτοκεφτέδες με την αφθονία των άγριων ευωδιαστών χόρτων στη σύνθεσή τους, το περίφημο χιώτικο ψητό τυρί "Μαστέλλο". Ούτε εμείς είναι δυνατόν ν' αντισταθούμε, άλλωστε μετά από τόσες επισκέψεις μας στη Χίο, θεωρούμε ότι η χιώτικη κουζίνα είναι ένα από τα δυνατά σημεία του νησιού για κάθε επισκέπτη.

Μετά το ωραίο γεύμα η καλύτερη επιλογή είναι ένας ήρεμος περίπατος σ' όλο το μήκος της γραφικής παραλίας του Μαρμάρου. Αλλά και η περιπλάνηση στο εσωτερικό του οικισμού παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον. Ανάμεσα στους στενούς δρόμους ανακαλύπτουμε τα παλιά νεοκλασικά οικήματα, με τις ωραίες σκαλιστές πόρτες και τα ομοίμορφα καμαρωτά παράθυρα. Ανακαλύπτουμε

ΣΤΟΝ
ΚΑΡΔΑΝΥΑΙΩΝ
ΜΑΤΤΙΚΟ

ΧΡΙΣΤΕ ΜΟΥ ΔΕΙ ΜΟΥ
ΣΤΟΥΣ ΓΙΕΣΜΟΥΣ
ΣΤΙΣ ΕΠΙΚΥΝΙΣΕ ΤΟΥ ΚΟΙΜΟΥ
ΙΑΝΤΑ ΝΑ ΣΤΙΚΕ
ΤΡΑΝΤΑΧΤΟΣ

ΕΛΕΓΡΟΝ
ΠΡΟΣ
ΤΟΝ ΚΑΡΔΑΝΥΑΙΩΝ ΚΑΤΙΚΟΝ
ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΥΘΕΣΜΟΥ
ΤΟΝ ΑΘΑΝΙΑΣΟΥ ΚΑΡΔΑΝΥΑΙΩΝ
11 - 8 1961
ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΥΘΕΣΜΟΥ ΑΝΑΓΕ

επίσης και τα αρχοντικά των Καρδαμυλιτών καραβοκύρηδων με την περίτεχνη αρχιτεκτονική, που ανάμεσά τους ξεχωρίζει το αρχοντικό της εφοπλιστικής οικογένειας Βασιλάκη, γνωστότερο ως "Βασιλάκι".

Αυτοί οι καραβοκύρηδες ήταν, που από τις αρχές του 19ου αιώνα δημιούργησαν την μεγάλη έξοδο των Χίων προς την θάλασσα. Μέχρι τότε το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού των Καρδαμύλων όπως και ολόκληρης της Χίου - ασχολείτο με την γεωργία και κτηνοτροφία.

ασχολούνται συστηματικά με την Εμπορική Ναυτιλία, μπορεί να θεωρηθεί η χορηγηθείσα άδεια Πλοίαρχου προς τον Καρδαμυλίτη ναυτικό **Κωνσταντίνο Λαϊμό**".

Κατά τον Ζολώτα επίσης "το χιακόν ναυτικόν δεν έχει μακροχρόνια ιστορία, διότι ούτε προ της Επανάστασης είχαν η νήσος ναυτικών μέγα, ούτε ευθύς μετ' αυτήν". Είναι λοιπόν εκπληκτικό το γεγονός, ότι με ναυτική παράδοση μόλις ενάμιση αιώνας, έφτασε η Χίος να γίνει η πρώτη ναυτική δύναμη της Ελλάδας. Ο Ζολώτας αναφέρει σχετικά, ότι

Αντιπροσωπευτικά νεοκλασσικά σπίτια στο Μάρμαρο.

Όταν το επιτρέπει ο καιρός, οι Καρδαμυλίτικες ψαρόβαρκες εξασφαλίζουν φρέσκο ψάρι στα ταβερνάκια του Μαρμάρου και στην ευρύτερη περιοχή. (Επάνω αριστερά)
Ενώ το λιμάνι του Μαρμάρου προστατεύεται από όλους τους άλλους ανέμους είναι απόλυτα εκτεθειμένο στο βοριά. Η προκυμαία είναι ανίσχυρη να σταματήσει τη μανία των κυμάτων, που εισορμούν και πλημμυρίζουν τον παράλιο δρόμο. (Κάτω αριστερά)

Σύμφωνα με τον Πλοίαρχο Ε.Ν. Άγγελο **Αγγελιδάκη** "σαν πρώτο ιστορικό ντοκουμέντο, που επιβεβαιώνει ότι κατά τις αρχές του 19ου αιώνα, οι Καρδαμυλίτες άρχισαν να

"η ταχύτης της προόδου και επιτυχίας εν τω εμπορικό ναυτικό τους πάντας κατέπληξε". Την επιτυχία αυτή αποδίδει κυρίως" εις τας πατροπαράδοτους χιακιάς αρετάς της φιλεο-

Οι χαρακτηριστικές άγκυρες στην εξώθυρα σπιτιού στο Μάρμαρο, φανερώνουν την ιδιαίτερη σχέση των ιδιοκτητών του με την θάλασσα.

Υπάρχουν όμως και πόρτες με άλλες ξεχωριστές παραστάσεις.

Ένα τμήμα του κεντρικού δρόμου που διασχίζει τον οικισμό του Μαρμάρου.

Διακρίνονται μερικά από τα νεοκλασσικά σπίτια με την χαρακτηριστική τους αρχιτεκτονική. (Αριστερά)

γίας, δραστηριότητας, προσοχής και οικονομίας, ναυτικής ιδιοφυΐας, αφοσιώσεως εις την θάλασσαν, αφοβίας και τόλμης εις τας επιχειρήσεις..."

Στην μεγάλη προκυμαία του Μαρμάρου δεσπόζουν δυο παλιοί ανεμόμυλοι, που έπαψαν να λειτουργούν από χρόνια. Και οι δυο φέρουν το ίδιο όνομα: "**Ανεμόμυλοι Μαυρή**". Ο ένας βρίσκεται στ' ανατολικά και η αυλή του αποτελεί τον υπαίθριο χώρο του μπαρ "**Γμερος**". Ο άλλος (ιδιοκτησίας τώρα Δ. Ψαρρού) βρίσκεται στα βόρεια, στην είσοδο του λιμανιού, δίπλα στην πλάζ της "**Αγκάλης**". Είναι τριώροφος, φτιαγμένος με ακατέργαστη πέτρα και βαμμένος λευκός. Η θέση του είναι εξαιρετική, αφού βρίσκεται κόντρα στο βοριά και προσφέρει ωραία θέα τόσο προς το λιμάνι όσο και προς το Αιγαίο πέλαγος.

Λίγο πιο πάνω, με κατεύθυνση βορειοδυτική, ξεκινάει ένας ανηφορικός και στενός τσιμεντόδρομος, που ολόγυρά του έχουν αρχίσει ν' ανθίζουν αναρίθμητα σπάρτα. Κάθε στροφή που ανεβαίνουμε η θέα γίνεται συναρπαστικότερη. Το αποκορύφωμα όμως είναι δυο χιλιόμετρα πιο πάνω, στο τέλος του τσιμεντόδρομου. Εδώ, σε υψόμετρο 265 μ. βρίσκεται ένα οροπέδιο με το εξωκλήσι της "**Αγίας Ζώνης**". Το έδαφος του οροπεδίου είναι εξαιρετικά κακοτράχαλο, σπαρμένο με αιχμηρούς ασβεστόλιθους και αγκαθωτούς θάμνους. Από την ανατολική όμως άκρη του οροπεδίου η θέα είναι απίστευτη. Οι όρμοι του Μαρμάρου και των Παρπάντων, τα περιβόλια και το πευκόδασος, το λιμάνι και οι οικισμοί, καθώς και το νησάκι Μαργαρίτης (ή Τηγάνι) στην είσοδο του κόλπου, απλώνονται χαμηλά

με τρόπο εκπληκτικό. Προς στιγμήν νομίζει κανείς, πως δεν πατάει στη γη αλλά ατενίζει αυτόν τον ωραίο τόπο από αεροπλάνο.

Την ίδια αίσθηση δημιουργεί η θέα και από την βορειοδυτική άκρη του οροπεδίου. Σ' όλο το μήκος της βορειοανατολικής ακτής των Καρδαμύλων εκτείνονται στη σειρά οι αφρισμένες από τα κύματα του βοριά παραλίες *Βλυχάδα, Γυαλισκάρι, Ναγός* και *Γιόσω-*

κορυφές του Πελινναίου. Είναι στ' αλήθεια σπάνιο, από ένα και μοναδικό σημείο γης, να μπορεί κανείς να τέρπει την όρασή του με τόσο διαφορετικές και συναρπαστικές εικόνες. Και θάταν, πιστεύω, μεγάλη παράλειψη - έστω και για τον περαστικό επισκέπτη των Καρδαμύλων - να μην επιχειρήσει ν' ανεβεί για λίγα λεπτά με το αυτοκίνητό του στον λόφο της Αγίας Ζώνης.

Ο υπέροχος "Μύλος του Μαυρή" στο βόρειο άκρο του λιμανιού του Μαρμάρου. Η θέα από τον λόφο της "Αγίας Ζώνης" προς τα ανατολικά είναι μαγευτική. Σε πρώτο πλάνο ξεχωρίζει το νησάκι "Μαργαρίτης" ή "Τηγάνι" στην είσοδο του όρμου του Μαρμάρου, ενώ πιο πίσω είναι ο όρμος των Πάρπαντων και στο βάθος οι χιονισμένες κορυφές της Μ. Ασίας. (Δεξιά Επάνω)

νας. Πέρα μακριά στον θαλάσσιο ορίζοντα αχνοφαίνεται το περίγραμμα της Λέσβου. Ακόμη ανατολικότερα διακρίνεται η ακτογραμμή της Μικράς Ασίας με τις χιονισμένες κορυφές του *Καραμπούρνου*.

Την εικόνα συμπληρώνει στα νότια ο απότομος όγκος του Λόφου της Γριάς και μακριά κατά τη δύση οι χιονοσκεπαστες

**ΣΤΟ ΕΛΕΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ
ΣΥΝΑΡΠΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ
ΣΤ' ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ**

Για ένα συνεχόμενο τριήμερο η Άνοιξη της Χίου παραχωρεί τη θέση της στο χειμώνα. Άλλοτε βρέχει, άλλοτε φυσάει ψυχρός βοριάς, σχεδόν μόνιμα ο ουρανός είναι καλυμμένος

Στην περιοχή του Δήμου Καρδαμύλων άξιο προσοχής είναι το γεγονός της ανάπτυξης επιχειρηματικής δραστηριότητας από τον Δήμο Καρδαμύλων στον τομέα των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, καλύπτοντας με τον πληρέστερο τρόπο το κριτήριο της Αειφόρου ανάπτυξης. Η επιχείρηση που δημιουργήθηκε είναι η Δημοτική εταιρεία Αιγαιοηλεκτρική Κααρδαμύλων Α.Ε που έχει υλοποιήσει και λειτουργεί ένα αιολικό σταθμό ηλεκτροπαραγωγής ισχύος 280 KW. Για την υλοποίηση αυτού του αναπτυξιακού σχεδίου ο Δήμος Καρδαμύλων συνεργάστηκε με τον όμιλο εταιρειών "Αιγαιοηλεκτρική".

Το παλιό "Γενοβέζικο γεφύρι" με τις δυο καμάρες στη συνοικία "Λιμνιό", ανατολικά του Μαρμάρου.

Νότια του Μαρμάρου βρίσκεται η συνοικία της "Ράχης". Πρωτοκατοικήθηκε το 1827 από τους πρώτους ναυτικούς. Σήμερα στο λόφο της Ράχης δεσπόζει ο Ιερός Ναός του Τιμίου Σταυρού. (Δεξιά)

με μαύρα σύννεφα. Μάταια προσδοκούμε απ' τα Δελτία Καιρού μια αισιόδοξη πρόβλεψη. Μάταια κάθε βράδυ βγαίνω έξω στον λόφο των Σπήλιων και παρακολουθώ τον ουρανό. Μια νύχτα η μπόρα ξεσπάει δυνατή, οι σαγόνες χτυπούν μ' έναν παράξενο, ξερό ήχο πάνω στα μικρά τζάμια των παραθύρων. Πολύ γρήγορα συνειδητοποιώ, ότι αυτός ο ήχος δεν προέρχεται από βροχή αλλά από χαλάζι. Αλλάζουμε τις ημερομηνίες αναχώρησης στα εισιτήριά μας και παρατείνουμε την παραμονή μας για ένα τετραήμερο. Είναι πολλά ακόμα αυτά, που δεν έχουμε δει απ' τα Καρδάμυλα.

Ένα πρωινό, στα μέσα της εβδομάδας, το φως που μπαίνει απ' τα μικρά παράθυρα μοιάζει να είναι περιοσότερο. Ανοίγω την πόρτα και βλέπω απέναντί μου ένα κομμάτι γαλαζίου ουρανού. Τηλεφωνώ αμέσως στο Δημήτρη. Είναι όρθιος απ' τα χαράματα, γεμάτος αδημονία και ελπίδα.

-Παίρνω το τζιπ και ξεκινάω, μου λέει.

Σε 10 λεπτά ξεκινάμε από τα Σπήλια και κατηφορίζουμε προς το Μάρμαρο. Αμέσως παίρνουμε κατεύθυνση ανατολική, περνάμε ανάμεσα από τον σημαντικό, για πολλά είδη πουλιών, υγρότοπο "Λιμνιό" και ανηφορίζουμε τον χωματόδρομο. Βρισκόμαστε σε μια υπέροχη τοποθεσία, με κτήματα και περιβόλια, παλιά μαγγανοπήγαδα, ελαιοτριβεία και πατητήρια, λεμονιές φορτωμένες με λεμόνια, διάσπαρτα πετρόχτιστα οικήματα, άλλα ερειπωμένα και άλλα σε άριστη κατάσταση, περιποιημένους ελαιώνες με καταπράσινους τάπητες από γρασιδί και, κυρίαρχο παντού, ένα πυκνό και υγιέστατο πευκοδάσος. Κάθε φορά που ο ήλιος βγαίνει από τα σύννεφα η φύση λάμπει, πεντακάθαρη απ' τη βροχή και ζωηρόχρωμη. Το χωμάτινο οδικό δίκτυο είναι εξαιρετικά εκτεταμένο και περίπλοκο, αληθινός λαβύρινθος. Σε γενικές γραμμές είναι καλό, υπάρχουν όμως και αρκετά σημεία με

λάσπες, λιμνούλες και βαθειά νεροφαγώματα.

Σ' ένα σημείο μια πινακίδα δείχνει στ' αριστερά προς το εκκλησάκι του "**Αγίου Ταξιάρχη του Μπαμπακά**". Ακολουθούμε αυτό τον χωματόδρομο που είναι αρκετά δύσκολος και πετρώδης. Μετά από δυόμισι περίπου χιλιόμετρα ο δρόμος τελειώνει. Στην κορυφή ενός λόφου προβάλλει το εκκλησάκι. Είναι όμορφο, κατά την άποψή μου όμως θα ήταν ωραιότερο και πιο αυθεντικό, αν οι περιέργες αντιλήψεις περί αιωθητικής των κατοίκων δεν τους είχαν οδηγήσει στο άσπρισμα της εξαιρετικής λίθινης τοιχοποιίας. Δυστυχώς είν' ένα φαινόμενο, που βρίσκεται συνέχεια μπροστά μας.

Πάνω στο λόφο φυσάει ισχυρός βοριάς, η θάλασσα είναι γεμάτη με αφρισμένα κύματα. *-Και η ονομασία Άγιος Ταξιάρχης ο Μπαμπακάς πού οφείλεται;* ρωτάω τον Δημήτρη.

-Μα, σ' αυτήν ακριβώς την αφρισμένη θάλασσα, που μοιάζει με μπαμπάκι. Είναι τόσο εκτεθειμένος αυτός ο τόπος στο βοριά, που αυτό το θέαμα είναι πολύ συνηθισμένο.

Επιστρέφουμε από τον Ταξιάρχη και μετά από 2.7 χιλιόμετρα παίρνουμε προς τα αριστερά έναν νέο χωματόδρομο. Δύσβατος δρόμος, ξεχασμένος, μετά από 1.4 χλμ. ακριβώς καταλήγουμε σ' ένα τοπίο γυμνό και αφιλόξενο, με κακοτράχαλο έδαφος και εμφανή ίχνη φωτιάς. Στο τέρμα αυτής της διαδρομής, μοναχικό και απόμακρο, είναι χτισμένο το εξωκλήσι του Αγ. Σταμάτη του "Χιοπολίτη".

*-Αυτή η τοποθεσία ονομάζεται "**Μοναστήρια**", λέει ο Δημήτρης. Πείτε μου όμως, αντέχετε ακόμα;*

-Φυσικά και αντέχουμε. Πρέπει να καλύψουμε τριών ημερών χαμένο χρόνο.

*-Ωραία λοιπόν, ξεκινάμε για "**Μερσόνια**".*

Ξαναπαίρνουμε στους λαβυρινθώδεις χωματόδρομους και ανηφορίζουμε για τα Μερσόνια.

Πετρόδρομος, νεροφαγώματα, κάποτε όμως φτάνουμε στο τέρμα. Στην κορυφή του λόφου μας περιμένει η δυσμορφία της ανθρώπινης δραστηριότητας, οι κεραίες της κινητής τηλεφωνίας, αναγκαίο δυστυχώς κακό. Εξίσου δυσάρεστο, τόσο στην όψη όσο και στην προσπέλαση είναι και το έδαφος του λόφου, κατάσπαρτο με τραχύτατες ασβεστολιθικές πέτρες. Τα μόνα είδη βλάστησης που φυτρώνουν είναι ασφόδελοι, αγκαθωτοί θάμνοι, λίγο θυμάρι, ρίζες και κλαδιά καμένων θάμνων. Βαδίζουμε για 200 περίπου μέτρα πάνω σ' αυτή την υποβαθμισμένη γη με προσοχή και δυσκολία. Στην άκρη όμως του λόφου, που είναι και το βορειοανατολικότερο σημείο της Χίου, το θέαμα μας αποζημιώνει απόλυτα. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια **Βυζαντινή Βίγλα**, που εξακολουθεί μετά από τούσους αιώνες να είναι όρθια ακόμα. Από κάτω ακριβώς χάσκει απόκρημη πλαγιά και άγριες ακτές. 250 περίπου μέτρα απ' τη στεριά ξεπηδάει μέσα από τη θάλασσα το χαριτωμένο νησάκι "**Στροβίλι**". Και στ' ανατολικά, σε απόσταση μόλις ενός μιλίου απ' την ακτή, προβάλλει μέσα από τα κύματα το δυτικότερο άκρο της ακτής των Οινουσσών. Εδώ που βρισκόμαστε είναι το πλησιέστερο σημείο της Χίου προς τις Οινούσες, ο οικισμός και κάθε εδαφική λεπτομέρεια του όμορφου νησιού διαγράφονται με εξαιρετική ευκρίνεια. Πίσω από τις **Οινούσες** διακρίνονται και πάλι καθαρά οι Μικρασιατικές ακτές. Ο Δημήτρης μας δείχνει με το δάχτυλο προς τα νοτιοδυτικά. Χωρίς δυσκολία διακρίνουμε τον αντίστοιχο πύργο στο Κάστρο της Γριάς.

-Όπως βλέπετε, υπήρχε απόλυτη οπτική επαφή μεταξύ τους, αυτή εδώ η Βίγλα ήταν το προκεχωρημένο παρατηρητήριο του εσωτερικού της περιοχής.

Ο Ζολώτας αναφέρει σχετικά ότι "*δια την ασφάλειαν των κατοίκων και των περιοισιών, απειλουμένων υπό αγρίων πειρατικών επιδρομών, ιδρύθησαν επί επικαίρων παραλλίων σημείων "**βίγλαι**" (κοινώς σκοπιαί) ων η μετα-*

Η Βίγλα στα “Μερσίνια” αποτελούσε παλιά το προκεχωρημένο σημείο παρατήρησης και πληροφόρησης των κατοίκων του εσωτερικού για κάθε πειρατικό κίνδυνο. Ένα μίλι πιο πίσω είναι οι Οινούσσες, στην πλησιέστερη απόστασή τους από την Χίο. Παλιό πατητήρι, κοντά στην παραλία “Βρουλίδια”, στις νοτιοανατολικές παραλίες των Καρδαμύλων, που από την αρχαιότητα ήταν φημισμένα για την ποιότητα του οίνου τους. (αριστερά)

ξύ απόσταση ποικίλλει από ενός έως τριών μιλίων. Υψούνται δ' οι επιθαλάσσιοι οὔτοι πύργοι συνήθως ἐπ' ἄκρας υψηλῆς και ορατῆς ἀπὸ των δύο ἐκατέρωθεν βιγλῶν, ἵνα οι σκοποὶ δύνανται να μεταδίδωσιν ἀπὸ της μιας εἰς την ἄλλην, εἴτε ημέρας εἴτε νυκτός την αναγκαίαν εἶδησιν. Ἐπὶ των λιμένων αι βίγλαι ἦσαν οχρῶτεραι και μεγαλύτεραι, σωστοὶ πύργοι πλέον”.

Κατηφορίζουμε ἀπὸ τα Μερσίνια, πάντα κατὰ μήκος των ἀνατολικῶν παραλίων. Περνάμε πάλιν ἀπὸ την ὁμορφη βοτσαλωτή παραλία “**Λιμνί**”, που ἀπέναντί της στ' ἀνοιχτά βρῖσκονται οι ιχθυοκαλλιέργειες του “**Νηρέα**”. Πολύ δύσκολος και πάλι ο δρόμος, κατὰ-

ληλος μόνον για 4X4.

Ξαφνικά η σύσταση του εδάφους μεταβάλλεται, τα πετρώματα και το χώμα που ως τώρα ἦταν κόκκινα ασβεστολιθικά, γίνονται λευκόχρωμα αργιλικά. Κοντά στο δρόμο σώζονται ἀκόμη με ἐξαιρετική λίθινη τοιχοποιία δυο πατητήρια, κάτι που εἶναι πολύ φυσικό, ἀφού στο παρελθόν οι πλαγιές της περιοχῆς των Καρδαμύλων καλύπτονταν με ἀμπέλια. Σύμφωνα με τον Γ. Ζερβούδη η διακοπή της καλλιέργειας της ἀμπέλου ἀπὸ την ἀρχαιότητα δεν υπήρξε ἀτόμη ἀλλὰ βαθμιαία και δεν οφείλεται μόνον στην φοβερή ἀσθένεια που ἐπληξε τα ἀμπέλια, την “**φυλλοξήρα**”, ἀλλὰ και στην ἀνάγκη μεταβολῆς των καλλιεργειῶν και

στη στροφή των κατοίκων σε άλλους τρόπους ζωής.

Μετά από λίγη ώρα ο δρόμος φτάνει στα "**Βρουλίδια**", βραχώδη ακτή που καταλήγει σε μια μικρή πετρώδη χερσόνησο. Ένα ερειπωμένο κτίσμα βρίσκεται στην άκρη της χερσονήσου.

*-Αυτό ήταν το κτίριο του παλιού **Τελωνείου**, λέει ο Δημήτρης. Από εδώ ελέγχτο η ποσότητα του κρασιού που εξαγόταν σε ξένες αγορές.*

Ήδη από την αρχαιότητα ήταν φημισμένη η Χίος για την εκλεκτή ποιότητα των οίνων της, από τους οποίους περιφημότερος ήταν ο "**Αριούσιος οίνος**". Έχοντας τέτοια φήμη ο χιακός οίνος μεταφερόταν μέσα και έξω απ' την Ελλάδα τυποποιημένος σε αμφορείς με το έμβλημα της Χίου.

Κατά τον Ζολώτα "*ήτο η τιμή του οίνου της Χίου υψηλότερη. Μόνον οι πλούσιοι τον μετεχειρίζοντο εις τα συμπόσια, ως σφραγίδα πλούτου και πολυτελείας. Ο Καίσαρ μετά τους*

"Γιαλισκάρι", που διέσωσε το όνομά του από την αρχαία Ελληνική επωνυμία "**Γιαλίσκος**". Ακολουθεί η παραλία του "**Ναγού**". Είναι ένας υπέροχος κλειστός κολπίσκος, με βαθεία πεντακάθαρα νερά. Η βοτσαλωτή παραλία είναι κατάσπαρτη με αναρίθμητα στρογγυλεμένα βότσαλα, σε μια απίστευτη χρωματική ποικιλία. Εκτός όμως από το φυσικό της κάλλος, η Παραλία του Ναγού παρουσιάζει και αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Αυτό μαρτυρεί η ανακάλυψη μιας αρχαίας ιερής επιγραφής, που ήταν εντοιχισμένη στη δεξαμενή του κατεστραμμένου παλιού νερόμυλου. Σ' αυτή την επιγραφή υπήρχαν απαγορευτικές διατάξεις για την μη παραβίαση του ιερού άλσους του Ναγού.

Λίγο βορειότερα από τον Ναγό συναντάμε την παραλία του "**Γιόσωνα**" που σύμφωνα με την τοπική παράδοση διατηρεί από την αρχαιότητα το όνομα του Ιάσωνα, του αρχηγού της Αργοναυτικής Εκστρατείας.

Πάνω από την παραλία του Γιόσωνα ανα-

Η όμορφη βοτσαλωτή παραλία "Λιμνί" στα ανατολικά του νησιού. (Δεξιά Επάνω)

Το παλιό ερειπωμένο τελωνείο απέναντι από τις Οινούσες, από όπου ελέγχοντο οι ποσότητες του εξαγόμενου οίνου. (Δεξιά Κάτω)

*θριάμβους του δις παρέθηκεν εις τα συμπόσια χίον οίνον, εθεωρήθη δε τούτο ως μεγάλη αφθονία και πολυτέλεια. Ειδικότερον δια τον οίνον των Καρδαμύλων ο **Ιερώνυμος** μας πληροφορεί, ότι τα Καρδάμυλα παρήγαγον τον άριστον εν Χίω οίνον, του οποίου ήτο τόση η ζήτησις, ώστε οι πόται επώλων και τα ενδύματά των ινα μη στερηθώσιν τον οίνον".*

Μάταια προσπαθήσαμε κατά τη διάρκεια της παραμονής μας να γευθούμε έστω και ένα μικρό δείγμα σύγχρονου χίου οίνου. Μακάρι κάποτε να συνεχισθεί αυτή η λαμπρή παράδοση.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΣΤΑ ΒΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΑ

Η πρώτη παραλία είναι η "**Βληχάδα**". Κατά καιρούς έχουν βρεθεί θεμελιώσεις αρχαίων κτισμάτων, ποτέ όμως δεν έχει γίνει συστηματική έρευνα. Η κοιλάδα είναι κατάφυτη, με πλούσια βλάστηση και ελαιόδεντρα. Αμέσως μετά συναντάμε τον μικρό όρμο

πύσσεται μια εκπληκτική χαράδρα. Μέσα απ' αυτήν κυλάει το "**Ρέμα του Γιόσωνα**", με άφθονο πεντακάθαρο νερό, που εκβάλλει στην παραλία. Με μονοπάτι που αρχίζει πάνω από την άσφαλο μπορεί κανείς να επιχειρήσει μια μαγευτική διαδρομή δίπλα στο ρέμα και να φτάσει ως τη "**Μάνα του Νερού**". Ο παρατηρητικός επισκέπτης μπορεί ν' ανακαλύψει σε κάποια σημεία του ρέματος καθουράκια, που στη ράχη τους σχηματίζουν ένα χαρακτηριστικό περίγραμμα που θυμίζει το γράμμα "B".

Μετά τον Γιόσωνα και την τελευταία βοτσαλωτή παραλία της "**Αμπέλου**" εγκαταλείπουμε την ακτογραμμή και κινούμαστε προς το εσωτερικό, όχι για πολύ όμως. Νέοι χωματόδρομοι μας οδηγούν στην "**Παραλία των Αμάδων**". Βοτσαλωτές παραλίες, πεύκα, κτήματα με εσπεριδοειδή και άλλα οπωροφόρα, περιβόλια και πλούσια νερά από τον "**Κρύο Ποταμό**", εξωκκλήσι της Αγίας Ειρήνης, παλιοί εγκαταλελειμμένοι νερόμυλοι,

ΦΩΤ. Θ. ΜΠΑΣΤΙΟΥΡΑΚΗΣ

Η πλούσια ροή του ρέματος του (Γιόσωνα) Ναγού, που πηγάζει από τα βουνά και καταλήγει στην θάλασσα. Καλοσχηματισμένο μονοπάτι δίπλα στο ρέμα οδηγεί στην "Μάνα του νερού", μία μαγευτική τοποθεσία.

βλάστηση οργιαστική με πλατάνια, πεύκα, κυπαρίσσια, ελιές, κυδωνιές, σπάρτα, κισσούς, ακόμη και σφενδάμια. Τι να πρωτοπεριγράψει κανείς απ' όλη αυτή την ομορφιά!

Φτάνουμε στο γραφικό χωριό "Βίκι" για μια μικρή ανασυγκρότηση και καταλήγουμε στο καφεενδάκι της πλατείας. Μια μεγάλη ξυλόσομπα στο κέντρο του μαγαζιού καίει δυνατά. Οι μόνοι άνθρωποι στο μαγαζάκι είναι η **κυρα-Καλλιόπη** και δυο ηλικιωμένες φίλες της. Παρά την προχωρημένη μεσημεριανή ώρα σηκώνεται με προθυμία και έρχεται να μας εξυπηρετήσει. Η μια φίλη της αρχίζει κιόλας να καθαρίζει τις πατάτες, η άλλη ετοιμάζει τη σαλάτα. Μέσα σε λίγα λεπτά το τραπέζι μας γεμίζει με μια μεγάλη ποικιλία από μεζεδάκια, πολύ περισσότερα και νοστιμότερα, από όσα ήταν δυνατόν να περιμένουμε. Η περιήγηση όμως δεν τελειώνει ακόμα.

Κατηφορίζουμε τον χωματόδρομο για την

παράλια του Βικίου. Βατός δρόμος, περνάει ανάμεσα από πεύκα, συναντάει πιο κάτω έναν μεγάλο ταμειευτήρα γεμάτο με νερό και καταλήγει μετά από πέντε χιλιόμετρα στην παράλια. Είναι αρκετά εκτεταμένη με χοντρή άμμο και λεπτό βότσαλο, βαθιά νερά και ορθάνοιχτη στο βορριά. Πολύ κοντά, στ' ανατολικά της ακτής, προβάλλει από τη θάλασσα η εντυπωσιακή βραχονησίδα "**Κέρτης**". Ο Ζολώτας αναφέρει σχετικά, ότι "*εις το μέσον της βορείας της Χίου ακτής, πλησίον του ακρωτηρίου, είναι και η σκοπελώδης νησίς η καλουμένη Κέρτης*".

Επιστρέφοντας τραβάει την προσοχή μας προς τα δυτικά ένα πελώριο βραχώδες συγκρότημα, που φέρνει έντονα στο νου τα Μετέωρα του Θεσσαλικού κάμπου.

-Τι είν' αυτοί οι βράχοι Δημήτρη; Και πώς δεν τους αντιληφθήκαμε νωρίτερα;

-Αυτός είν' ο προσορισμός μας. Εκεί θα επιχειρήσουμε ν' ανεβούμε.

Η παραλία του "Ναγού" με την πλούσια ροή του ομώνυμου ρέματος που καταλήγει στην θάλασσα. (Επάνω)
Η βοτσαλωτή παραλία του Βικίου. Στο βάθος η βραχονησίδα "Κέρτης"

Το εξαίσιο εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων, που έχοντας αποφύγει το εξωτερικό επίχρισμα, διατηρεί αναλλοίωτη την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του ταυτότητα. Σε πρώτο πλάνο διακρίνονται πέτρες αρχαίου κτίσματος

Παρατηρώ καλύτερα τους βράχους. Είναι κατακόρυφοι, ένα τέλει αναρριχητικό πεδίο. *-Μα είναι δυνατόν να πηγαίνει δρόμος εκεί πάνω;*

-Θα προσπαθήσουμε να τον βρούμε.

Η διάταξη των δρόμων είναι λαβυρινθώδης και η βατότητα σε ορισμένα σημεία πολύ κακή. Μετά όμως από αρκετή ώρα ανηφορίζουμε επιτέλους προς το "**Μετέωρο**", με κλίση εδάφους πολύ απότομη. Η άφιξη εκεί πάνω είναι μια εμπειρία μοναδική. Το φοβερό - και θεωρητικά απρόσιτο - αυτό συγκρότημα των βράχων, καταλήγει στην κορυφή του σ' ένα επίπεδο οροπέδιο, καταπράσινο από θάμνους και πλούσια χλόη. Στο κέντρο του οροπεδίου προβάλλουν οι "**Άγιοι Απόστολοι**", ένα παμπάλαιο πετρόχτιστο εκκλησάκι, ασύλληπτης ομορφιάς. Και ολόγυρα, ανάμεσα στα ψηλά χόρτα, λάμπουν κάτω από τον απογευματινό ήλιο, διάσπαρτοι εδώ κι εκεί, **λευκοί πελεκημένοι ογκόλιθοι**, κατάλοιπα προφανώς αρχαίου ιερού, καθώς και

μερικοί αρχαίοι τάφοι. Μένουμε αποσβολωμένοι από τον συνδυασμό τόσων ταυτόχρονα συγκλονιστικών στοιχείων. Η θέα εξάλλου - από το υψόμετρο των 250 μ. του οροπεδίου - προς το νεφόσκεπο χιονισμένο Πελινναίο και τη θάλασσα είναι μοναδική. Μένουμε ως το τελευταίο φως σ' αυτό τον σπάνιο τόπο. Καμιά άλλη εικόνα δεν θα άξιζε ίσως να κλείσει ωραιότερα τις εντυπώσεις της ημέρας.

ΦΑΡΑΓΓΙ ΤΩΝ ΚΑΜΠΙΩΝ ΚΑΙ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΩΡΙΑΣ

Σε όλες τις περιηγήσεις μας στα βόρεια και δυτικά των Καρδαμύλων δεσπόζει πάντα πάνω απ' τα κεφάλια μας το Πελινναίο. Αν και το μέγιστο υψόμετρο είναι μόλις 1297 μ., η οροσειρά του Πελινναίου δείχνει πολύ πιο επιβλητική και ογκώδης.

Τα "**Καμπιά**" είναι ένα παραδοσιακό χωριό στα βορειοδυτικά, μετά το Βίχι. Στο κέντρο του χωριού υπάρχει μια μεγάλη ενημερωτική

πινακίδα, που αναγράφει στοιχεία του φα-
ραγγιού, με χρόνο διάσχισης 60-80 λεπτά και
συνολικό μήκος 2.679 μ.

*-Για να κερδίσουμε χρόνο, προτείνω να πάμε
ως ένα σημείο με το τζιπ και μετά να συνε-
χίσουμε με τα πόδια, λέει ο Δημήτρης.*

Ένα σχεδόν χιλιόμετρο πριν απ' τα Καμπιά,
στρίβουμε δεξιά τον χωματόδρομο για το
"Κάστρο της Ωριάς". Καθώς κατηφορίζουμε,
πολύ γρήγορα αρχίζουμε ν' αντιλαμβανόμα-
στε την θεαματικότητα του τοπίου, που πρό-
κειται να συναντήσουμε. Κάθε λεπτό που
περνάει, ο τεράστιος βράχος που εξέχει από
το βάθος μιας χαράδρας, μεγαλώνει όλο και
περισσότερο στα μάτια μας, αποκαλύπτει το
σχήμα και τις πτυχώσεις του, τον όγκο του
ερειπωμένου κάστρου και το μικρό εξωκ-
κλήσι που είναι στην κορυφή του. Γι' αυτό το
κάστρο αναφέρει ο Ζολώτας, ότι "Το Κάστρον
της "Ωρηάς" ή "Ωβρεάς" ή και των "Απολίχνων"
είναι μεσαιωνικόν σχυρόν της βορειοτάτης
άκρας χώρας της Χίου, πλησίον εις τα Καμπιά,
επί δεσπόζοντος της θαλάσσης βουνώδους όγκου".

Μαζί με το κάστρο υπάρχει στο λόφο και το
παλιό εκκλησάκι της **Αγίας Παρασκευής**, ενώ
δίπλα στο δρόμο είναι χτισμένο το νεώτερο
εκκλησάκι της **Παναγίας**.

Μετά από 200 περίπου μέτρα συναντάμε το
Ρέμα των Καμπιών, που μετά τις τελευταίες
βροχοπτώσεις κατεβαίνει με μεγάλη ορμή.
Αμέσως μετά βρίσκουμε το σηματοδοτημένο
μονοπάτι. Αφήνουμε το αυτοκίνητο και
ξεκινάμε.

*-Πιο κάτω θα ξανασυναντήσουμε το ρέμα,
λέει ο Δημήτρης, αμφιβάλλω όμως αν θα κα-
ταφέρουμε να το περάσουμε, είναι πολύ φου-
σκομένο.*

Ξεκινάει το μονοπάτι ανηφορικό με υπέροχη
θέα προς τη χαράδρα. Είναι άριστα διανοιγ-
μένο και σηματοδοτημένο, με καλάυθητους
κάδους απορομιμάτων κατά διαστήματα και,
όπου απαιτείται, σκαλοπάτια. Η βλάστηση
είναι εκπληκτική σε πλούτο και ποικιλία,
είναι ένας αληθινός βοτανικός κήπος.

Συναντάμε λοιπόν ανθισμένα ρύκια, σπάρτα
και αγριοτριανταφυλλίες, πλατάνια, πανύψη-

Οι ανασκαφικές εργασίες στο λόφο των Αγίων Αποστόλων απεκάλυψαν έναν αριθμό από λαξευτές μαρμαρίνες πέτρες αρχαίου κτίσματος καθώς και τάφους, με λαξευτά αγκωνάρια.

λες πικροδάφνες και αγριοκλήματα, αβατινιές, λαδανιές και σχοίνα, αγριουπαράγγια, δάφνες, μυρτιές και αγριελιές, ροδιές, γκορτσιές, χαρουπιές και κορομηλιές, λυγαριές, συκιές, αμυγδαλιές, λεμονιές, πορτοκαλιές και ελιές, κυπαρίσσια, πεύκα και βαλανιδιές. Σ' ένα σημείο, μπροστά σ' ένα μεγάλο πεύκο, μια καλαίσθητη πινακίδα αναφέρει το όνομά του: **Τραχεία πεύκη (Pinus brutia)**. Σ' ένα άλλο σημείο πληροφορούμαστε, ότι δυο-τρία τεράστια δέντρα δρυός είναι του είδους **Δρυς Απώδισκος (Quercus sessiflora)**.

Δεν μπορούμε να μην επαινέσουμε όλη αυτή τη δουλειά και παράλληλα να ευχηθούμε να τοποθετηθούν πληροφοριακές πινακίδες σε όλα τα είδη της χλωρίδας του φαραγγιού.

Η πορεία στο μονοπάτι είναι υπέροχη, την γαλήνη διακόπτει μόνον ο ήχος του νερού. Λίγο αργότερα το μονοπάτι κατηφορίζει και περνάει δίπλα από ελαιώνες και περιβόλια με λεμονιές, ερείπια παλιών σπιτιών με άριστη τοιχοποιία. Μέσα από την πυκνή βλάστηση ξεπροβάλλει και πάλι το ρέμα, η ροή του είναι

πάντα το ίδιο επιθετική. Το μονοπάτι φτάνει ως την όχθη του, χάνεται και ... επανεμφανίζεται στην αντικρινή όχθη.

-Τέλος της πορείας για σήμερα, η συνέχεια το καλοκαίρι, δηλώνει ο Δημήτρης. Παρόλα αυτά έχουμε την δυνατότητα από άλλο δρόμο να επισκεφθούμε το σημείο τερματισμού του μονοπατιού στην παραλία των Καμπιών.

Επιστρέφουμε στην άσφαλτο και σε απόσταση δυο περίπου χιλιομέτρων από τα Καμπιά, βρίσκουμε τον χωματόδρομο για την παραλία. Στη διαδρομή το θέαμα είναι απογοητευτικό. Τεράστιες πυρκαγιές τα τελευταία χρόνια έχουν αφανίσει σχεδόν ολοκληρωτικά τα υπέροχα πευκοδάση.

Η παραλία των Καμπιών είναι εκτεταμένη και ορθάνοιχτη στο βοριά. Στο δυτικό της τμήμα είναι άγρια και βραχώδης, ενώ στο ανατολικό είναι ηπιότερη. Τεράστια κύματα σκάζουν στα μεγάλα βότσαλα της ακτής με τρομερό πάταγο. Δυο εκκλησάκια είναι χτισμένα δίπλα-δίπλα, πολύ κοντά στη θάλασσα, ο **Αϊ-Γιώργης** και η **Μεταμόρφωση του Σωτήρος**.

Πανοραμική άποψη του φημισμένου "Φαραγγιού των Καμπιών" με το "Κάστρο της Ωριάς" και το εξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής. Στο βάθος, πάνω στην κορυφή του λόφου, που λέγεται και Καστέλι, το εξωκλήσι των Αγίων Πάντων.

Το δυτικό τμήμα των Καμπιών, το σημείο με τα πιο πολλά παραδοσιακά οικήματα. Στο κέντρο δεσπόζει η εκκλησία της Παναγίας.

Πλάι τους ένα μισορεπωμένο πετρόχτιστο οίκημα, με τεράστια λαξευμένα αγκωνάρια, που προφανώς προέρχονται από πολύ παλιότερο χτίσμα.

Στην άμμο έχει στηθεί ένα ξύλινο κιόσκι ξεκούρασης και η ίδια ενημερωτική πινακίδα για το Φαράγγι. Το ανεβαίνουμε για λίγο ανάμεσα σε θερινές κατοικίες και περιβόλια αλλά και πάλι μας σταματάει η ροή του ρέματος. Ένας τεράστιος πορφυροτσικνιάς εμφανίζεται ξαφνικά μπροστά μας, σε απόσταση μικρότερη των 5 μέτρων. Ο αιφνιδιασμός μας είναι απόλυτος. Το πανέμορφο πουλί μας παρατηρεί ακίνητο για μερικά δευτερόλεπτα και, τη στιγμή που αγγίζουμε τις φωτογραφικές μας μηχανές, χάνεται ήρεμα μέσα στους πυκνούς διπλανούς θάμνους.

Ένα άλλο όμως σημείο του φυσικού περιβάλλοντος έχει από ώρα αιχμαλωτίσει την προσοχή μας στην παραλία των Καμπιών. Είναι ένας μοναχικός λόφος, που με ύψος πάνω από 100 μέτρα, ορθώνεται απότομα

δίπλα στην ακτή. Ήδη από μεγάλη απόσταση έχουμε διακρίνει στην κορυφή του το γνώριμο λευκό περίγραμμα ενός εξωκκλησιού.

-Είναι το εκκλησάκι των Αγίων Πάντων, λέει ο Δημήτρης. Το εκπληκτικό είναι, ότι η χάραξη του δρόμου φτάνει ως την πόρτα του.

Δρόμος τραχύς και απότομος, το SAMURAI όμως καταφέρνει να τον τιθασεύσει. Η θέα από εδώ, 130 μέτρα πάνω από τη θάλασσα, είναι μαγευτική: χιονισμένο Πελινναίο, αγριεμένη θάλασσα, ήρεμη πεδιάδα των Καμπιών και στα νότια, μερικά χιλιόμετρα απέναντί μας, ξεχωρίζει ανάμεσα στις βουνοπλαγιές ένας μοναχικός, τεράστιος ωοειδής βράχος.

-Ποιο είν' εκείνο το πελώριο αγρό; ρωτάει η Άννα.

-Το "Κούρβουλο", μια αληθινή παραξενιά της φύσης. Λίγο χαμηλότερα, στους πρόποδες του, σώζονται ακόμη τα ερείπια ενός εγκαταλεμμένου χωριού, του "Αγρελωπού". Αν ξεκινήσουμε αμέσως, θα προλάβουμε ωραίο φως, απογευματινό.

Η παραλία των Καμπιών με τα δύο εξωκκλήσια, του Αϊ-Γιώργη και της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.

Η παραλία των Καμπιών πάνω από τον στολισμένο με αναρίθμητα αγριολούλουδα λόφο των Αγίων Πάντων. (Καστέλι) (Δεξιά)

Δεν χρειάζεται να το ξαναπει. Μέσα σε λίγα λεπτά καλύπτουμε την απόσταση των 4 περίπου δύσβατων χιλιομέτρων και σταματάμε δίπλα στα ερείπια του Αγρελωπού. Είναι ένα χωριό - φάντασμα. Ακόμα κι έτσι όμως το Αγρελωπό εκπέμπει μια παράξενη γοητεία. Είναι η γοητεία της μοναχικότητας; Της απόλυτης σιωπής; Της γλυκιάς απογευματινής ώρας; Ή μήπως της λιτότητας των ερειπίων και χαλασμάτων; Δεν ξέρω.

Περιδιαβαίνουμε σιωπηλοί για ώρα πολλή, ανάμεσα σ' ό,τι έχει απομείνει. Κανένας κεντρικός δρόμος δεν υπάρχει στο χωριό. Μόνον κατοτράχαλα μονοπάτια συνδέουν τα λίθινα σπίτια μεταξύ τους, πνιγμένα μέσα σε πανύψηλα χόρτα. Σκαρφαλώνουμε ξερολιθιές, περνάμε δίπλα από ετοιμόρροπους τοίχους, μέσα από ξεχαρβαλωμένες πόρτες, προσπαθούμε να εξιχνιάσουμε το παρελθόν, να κατα-

λάβουμε τι είδους άνθρωποι ζούσαν σ' αυτό τον τόπο. Κάτω από τα πόδια μας τρίζουν μισοφαγωμένα σανίδια, αλλού το πάτωμα είναι από χώμα, απ' τις μεσοτοιχίες έχουν φύγει οι σοβάδες, διακρίνονται ανάμεσά τους τα συνεκτικά υλικά, το άχυρο, τα κομμάτια ξύλου και πιτύκας (φλοιός πεύκου).

Τα τζάκια είναι όλα γκρεμισμένα, κάποια σεντούκια είναι ακόμα γεμισμένα με παλιά ρούχα και σκεπάσματα, τσίγκινα πιάτα και φτηνά αλουμινένια σκεύη πεταμένα εδώ κι εκεί, δυο ξύλινες τάβλες πάνω σε κούτσουρα χρησιμοποιούνταν για κρεβάτι.

Φτώχεια, απίστευτη φτώχεια παντού. Στα αντικείμενα, στις κατοικίες, στον τρόπο της καθημερινής ζωής. Βρίσκει ο Δημήτρης ένα σιδερένιο λυγαράκι και το παίρνει. Μικρό ενθύμιο απ' το Αγρελωπό, που έπαψε να υπάρχει.

"Αγρελωπό", ένα εγκαταλελειμμένο χωριό - φάντασμα. Στον νότιο ορίζοντα δεσπόζει η χιονισμένη (!) κορυφή του Πελινναίου.

ΣΤΟ ΛΟΦΟ ΤΗΣ ΓΡΙΑΣ

Οι ώρες, οι μέρες, κυλάνε σαν νερό, ο χρόνος πλησιάζει προς το τέλος του.

Το τελευταίο σημείο που μας έχει απομείνει, είναι το **"Κάστρο της Γριάς"**. Ο τραχύς και απότομος λόφος με το χαρακτηριστικό του σχήμα, είναι κάθε πρωί η πρώτη εικόνα που αντικρίζουμε απ' τα Σπήλια. Σύμφωνα με τον Γ. Ζερβούδη, ο Λόφος της Γριάς για την Καρδαμύλη χώρα αποτελούσε τον φυσικό αμυντικό χώρο, τον πόλο συγκέντρωσης του πληθυσμού, όταν οι παράλιες περιοχές, λόγω των εχθρικών επιδρομών, γινόταν επικίνδυνες.

Βγαίνουμε από τα Καρδάμυλα με νότια κατεύθυνση και μετά από 4 περίπου χιλιόμετρα στρίβουμε δεξιά για Πιτύς. Ήδη μια πινακίδα στους νότιους - νοτιοδυτικούς πρόποδες του λόφου σηματοδοτεί την αρχή του

μονοπατιού, την απόσταση ως την κορυφή (1167 μ.) και εκτίμηση για τον χρόνο ανάβασης (30-60 λεπτά). Το έδαφος στην πλαγιά είναι κακοτράχαλο, το μονοπάτι όμως, μετά τις εργασίες διάνοιξης, είναι απόλυτα βατό. Η ανάβαση είναι ήπια, ακόμα και για τους αμήτους δεν παρουσιάζει καμιά δυσκολία.

Σ' ένα εικοσάλεπτο περίπου φθάνουμε στην πρώτη κορυφή, όπου υπάρχει κιόσκι θέας και ξεκούρασης. Ήδη σε ελάχιστη απόσταση απέναντί μας στα βόρεια ορθώνεται το τείχος με τους πύργους του, βρισκόμαστε εκεί σ' ένα πεντάλεπτο.

Το θέαμα δικαιώνει απόλυτα τις προσδοκίες μας. Είναι αδύνατον να φαντασθούμε ωραιότερο σημείο για ν' αγναντέψουμε τα Καρδάμυλα και την περιοχή τους. Τα πάντα απλώνονται στα πόδια μας. Οι οικισμοί, το λιμάνι και οι όρμοι, ο κάμπος με τα δέντρα και τα

περιβόλια του, οι βαθυπράσινες πευκόφυτες εκτάσεις και, λίγο μακρύτερα, το βορειοανατολικότερο άκρο της Χίου και οι Οινούσες. Πάνω στο λόφο, στα "Μερσίνια", η Βίγλα μάς γνώσει φιλικά. Ποιος ξέρει πόσες αναριθμητες φορές στο παρελθόν διασπαυρώθηκαν με αγωνία ή ανακούφιση τα βλέμματα των παλιών κατοίκων της περιοχής ανάμεσα στις δυο βίγλες. Στρέφουμε το βλέμμα μας νοτιοανατολικά και αντικρίζουμε χαμηλά τον Κόλπο του Δελφινιού, άλλο ένα στρατηγικό σημείο με άριστη οπτική επαφή από το Κάστρο της Γριάς.

Βαδίζουμε ως την άκρη του κατοστράχαλου οροπεδίου κι ένας δυνατός, βορειοανατολικός άνεμος μας φέρνει δάκρυα στα μάτια. Ο γκρεμός που χάσκει από κάτω είναι φοβερός. Όλη η πλευρά του λόφου σε ένα τόξο από τα νοτιοανατολικά ως τα βόρεια είναι απόκρημνη και πρακτικά απρόσιτη. Ήταν πολύ φυσικό λοιπόν η οχύρωση να μην συμπεριλάβει αυτή την πλευρά του λόφου, αλλά να επικεντρωθεί στο νοτιοδυτικό και δυτικό τμήμα που είναι προσηλάσιμο. Σ' αυτό λοιπόν το τμήμα

η οχύρωση αποτελείται από δυο πύργους, που ενώνονται μεταξύ τους με ένα τείχος 25 περίπου μέτρων. Το παράδοξο είναι, ότι η οχύρωση είναι ημιτελής, δηλαδή διακόπτεται στον δυτικό πύργο και αφήνει ένα μεγάλο τμήμα εκτεθειμένο. Για μια πλήρη κάλυψη από την δυτική πλευρά θα έπρεπε να επεκταθεί τουλάχιστον άλλα 50 μ. βορειότερα.

Καθώς περιδιαβαίνουμε το χώρο του κάστρου μου έρχεται στο νου ένα ιστορικό γεγονός που αναφέρει ο Πλοίαρχος Άγγελος Αγγελιδάκης στο βιβλίο του "Οι Καρδαμυλίτες του '12". Είναι η "Μάχη της Γριάς", που δόθηκε στις 16 Νοεμβρίου του 1912. Κατά τη μάχη αυτή, που διήρκεσε από το πρωί ως αργά το απόγευμα, ένα σώμα εθελοντών Καρδαμυλιτών απέκρουσε τις τουρκικές επιθέσεις, που είχαν ως στόχο την κατάληψη του λιμένα των Καρδαμύλων. Οι Τούρκοι άφησαν στο πεδίο της μάχης επτά νεκρούς ενώ από τους Έλληνες υπήρχαν ένας νεκρός και δυο τραυματίες. Μετά την αποτυχία αυτή οι τούρκοι παρέμειναν εγκλωβισμένοι στις θέσεις τους στο Πιτύος και μετά την ήττα τους

Ο ανατολικός και δυτικός πύργος και το 25 μέτρων τείχος που τους συνδέει και αποτελεί το "Κάστρο της Γριάς".

στη "Μάχη του Καρφωτού" αναγκάστηκαν να παραδοθούν.

Κατηφορίζουμε στην κοιλάδα του "Κουλαλά", στα Δ-ΝΔ του λόφου της Γριάς. Είναι μια όμορφη μακρόστενη κοιλάδα που εκτείνεται από τα ανατολικά προς τα δυτικά και καταλήγει κοντά στους πρόποδες του όρους "Μάκρι". Στο δυτικότερο τμήμα της κοιλάδας συναντάμε αρχικά ένα μεγάλο λίθινο πηγάδι, γεμάτο ως επάνω με βρόχινο νερό και λίγο μακρύτερα τα ερείπια μιας παλιάς αγροικίας. Διασχίζουμε την κοιλάδα προς τα ανατολικά ανάμεσα από περιφράξεις με ξερολιθιά, που δημιουργούν "χαμηλά τείχη", μήκους αρκετών χιλιομέτρων. Αναλογίζομαι πόσες ατελείωτες ώρες σκληρής δουλειάς απαιτήθηκαν κάποτε, για να οριοθετηθούν οι ιδιοκτησίες στην κοιλάδα, τότε που ο χώρος καλλιεργείτο. Μετά την μακρόχρονη εγκατάλειψη, το έδαφος σήμερα είναι καλυμμένο, μόνον με αγκαθωτούς θάμνους και θυμάρι και η διάσχισή του είναι ιδιαίτερα δυσχερής. Στο κέντρο της κοιλάδας ορθώνεται ένα "Μιτάτο" (κτηνοτροφική κατοικία) με βαρεία λίθινη κατασκευή και εσωτερική διάμετρο περίπου δύομισι μέτρων. Δέκα βήματα πιο πέρα ένα μοναχικό αιωνόβιο σφενδάμι μας καταπλήσσει με το τέλειο σφαιρικό του σχήμα και το λαμπρό ανοιχτοπράσινο χρώμα των καινούργιων φυλλωμάτων του. Είναι πιθανότατα το ωραιότερο σφενδάμι που έχω συναντήσει έως τώρα. Την βλάστηση της κοιλάδας του Κουλαλά συμπληρώνουν μερικές εκατοντάδες ελαιόδεντρων και κάποιες εκτάσεις γης που προσινίζουν απ' τη γλήη.

Ήδη όμως πλησιάζει μεσημέρι. Ο Δήμαρχος Καρδαμύλων **Ευάγγελος Μελιτζάνης** μας περιμένει σ' ένα από τα εκλεκτά ταβερνάκια της προκυμαίας του Μαρομάρου. Από την πρώτη κιόλας μέρα της άφιξής μας στα Καρδάμυλα ο Δήμαρχος εκδήλωσε ζωηρό ενδιαφέρον για την επίσκεψή μας και το απέδειξε έμπρακτα, θέτοντας στη διάθεσή μας το σκληροτράχηλο 4Χ4 του Δήμου αλλά και παρέχοντάς μας κάθε πληροφορία και διευκόλυνση στο έργο μας. Σήμερα είμαστε μια μεγάλη χαρούμενη συντροφιά που ανάμεσα σε κρασάκι, υπέροχους ντόπιους μεζέδες και φρεσκοτάτα προϊόντα της θάλασσας των Καρδαμύλων, διηγούμαστε τις πλούσιες εμπειρίες μας από τις πολυήμερες περιηγή-

σεις και ανταλλάσσουμε απόψεις για την ορθολογικότερη τουριστική προβολή και αξιοποίηση του Δήμου Καρδαμύλων.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΝΥΧΤΑ ΜΑΣ ΣΤΑ ΣΠΗΛΙΑ

- Γιατί λέτε, πως η αποψινή νύχτα είναι η τελευταία σας στα Σπήλια; ρωτάει απορημένη η Κική. Μάλλον μεπερδέψατε τις μέρες. Σήμερα είναι Παρασκευή κι εσείς πετάτε Κυριακή. Απόψε λοιπόν θα διοργανώσουμε στα Σπήλια ένα μικρό δείπνο προς τιμή σας και θα χουμε μαζί μας και μερικούς καλούς σας φίλους, που θέλουν να σας δουν. Αύριο θα χετε όλη τη μέρα δική σας να ξεκουραστείτε και να χαλαρώσετε, καταλήγει.

Αγνοούσε όμως η καλή μας φίλη το περιεχόμενο της προηγούμενης τηλεφωνικής μας επικοινωνίας με τον Γιώργο Μισετζή. Πέφτει η νύχτα στα Σπήλια ψυχρή και ανταριασμένη, δεν έχει συνέλθει ακόμα ο καιρός. Κάποια βήματα ανηφορίζουν, σχεδόν αμέσως ακούγονται ομιλίες. Δεν δυσκολευόμαστε να τους αναγνωρίσουμε, μετά από ένα χρόνο οι φυσιογνωμίες τους μας είναι απόλυτα οικείες. Είναι ο **Βαγγέλης Ξύδας** και η **Κλαίρη**, οι καλοί μας φίλοι από τον "Κάμπο". Ανοίγουν διάπλατα οι αγκαλιές, μέσα σε δευτερόλεπτα περνούν από τη μνήμη μας οι αξέχαστες στιγμές και η συγκινητική φιλοξενία στο εκπληκτικό "**Αρχοντικό του Περλέα**", τον ξενώνα τους στον Κάμπο (τηλ. 02710-33217, 32962).

-Αφού είστε εσείς τόσο πνιγμένοι και δεν μπορείτε ναρθείτε ως τον Κάμπο, είπαμε ν' ανεβούμε εμείς μια βόλτα ως τα Σπήλια, λέει ο Βαγγέλης.

-Κι αυτά είναι για σας, έτσι, για να μην ξεχνάτε τις γεύσεις απ' τον Κάμπο, λέει η Κλαίρη και δίνει στην Άννα δυο βαζάκια με σπιτικά γλυκά του κουταλιού, σύκο και κυδώνι.

Ένας-ένας μαζεύονται οι φίλοι. Είναι ο **Γιώργος Σωτηράκης** με τη γυναίκα του **Κική**, που μας διέθεσε ευγενικά από την Εταιρεία Ενοικιάσεως Αυτοκινήτων που διευθύνει, (02710-29754) ένα καινούργιο αυτοκίνητο για τις μετακινήσεις μας. Είναι ακόμα η **Ευαγγελία Παπαζή**, που διοργανώνει στα Καρδάμυλα ταξίδια και εκδρομές (02720-22821).

Ο μόνος που λείπει απ' την παρέα είναι ο **Γιώργος Μισετζής**, ο καλός μας φίλος με τους

Κοιλάδα ‘Κουλαλά’. Αγροτική κατοικία και δίπλα της ένα υπέροχο μοναχικό Σφενδάμι. Λιθόκτιστο πηγάδι. Μέσα στο διάφανο νερό διαγράφονται καθαρά τα πέτρινα σκαλοπάτια που κατηφορίζουν προς τον πυθμένα του πηγαδιού. ΦΩΤ. Θ. ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ

Σε μια υπέροχη τοποθεσία ανάμεσα στα Άνω Καρδάμυλα και στο Μάρμαρο και με θαυμάσια θέα προς τη θάλασσα, το πευκόδασος και το λόφο της Γριάς, βρίσκεται το υπό κατασκευήν θέατρο που θα φιλοξενήσει τις πολιτιστικές εκδηλώσεις του Δήμου Καρδαμύλων (Επάνω).

Το περίφημο καμπαναριό του Αγ. Γεωργίου στα Άνω Καρδάμυλα, χτισμένο στα 1670 από Θυμιανούσικη πέτρα.(Δεξιά).

πέτρινους ξενώνες στα Αυγώνυμα, τα "Σπιτάκια" (02710/42702, 20513-4). Τη στιγμή που ετοιμαζόμαστε να τσουγκρίσουμε τα ποτήρια μας ανοίγει η πόρτα κι εμφανίζεται ο Γιώργος, με δυο μπουκάλια κρασί από το δικό του. Δεν θα προσπαθήσω να σας περιγράψω το κέφι της παρέας και την ατμόσφαιρα στη μικρή πέτρινη αίθουσα ούτε την ποικιλία και τη νοστιμιά των εδεσμάτων της Κιζής. Αυτό όμως που ίσως δεν θα πρεπε να παραλείψω, είναι η μόνιμη αίσθησή μας, πως **κάθε φορά που ερχόμαστε στη Χίο, προστίθενται στους παλιούς και νέοι φίλοι, καλοί και αγαπημένοι.**

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

-Και όπως είπαμε, αύριο το απόγευμα σας περιμένω στα Αυγώνυμα, λέει πριν φύγει από τα Σπήλια ο Γιώργος Μισετζής. Ο Δημήτρης και η Κική ετοιμάζονται να

διαμαρτυρηθούν, μα ο Γιώργος τους προλαβαίνει: *-Τους ξέρω πολύ πριν από σας κι έχω περισσότερα δικαιώματα. Κι ύστερα, όλα αυτά τα χρόνια έγινε παράδοση. Την τελευταία τους νύχτα στη Χίο ο Θεόφιλος και η Άννα την περνάνε στα Αυγώνυμα.*

Καρδάμυλα, Βίκι, Καμπιά, Σπαρτούντα, Αιολικό Πάρκο με τις ανεμογεννήτριες, χιονισμένο Πελινναίο, Βολισσός με το κάστρο, Σιδερούντα με το ηλιοβασιλέμα της, Αυγώνυμα. Η μισή Χίος περνάει από μπροστά μας. Το "ΣΠΗΤΑΚΙ" που μας δίνει ο φίλος μας ο Γιώργος, ομόρφυνε ακόμη πιο πολύ. Απόχτησε και τζάκι, που είναι από ώρα αναμμένο .

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ:

Το ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ ευχαριστεί θερμά για την πολύπλευρη στήριξή τους:
Την **ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ**

ΒΑΧΙΟΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΕΝΩΣ ΤΩΝ ΣΤΕΦΑΝΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΗΣ 1:70.000
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΝΑΒΑΣΗ

ΕΛΕΓΧΕΙ ΚΑΙ ΣΤΑΤΕΙ ΠΡΟΦΕΤΕΙΑΣ
ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΩΡΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΔΡ. Γ. ΛΙΣΣΑΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΠΡΟΦ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΠ.

ΧΙΟΥ. Τον **ΔΗΜΟ ΚΑΡΔΑΜΥΛΩΝ** και προσωπικά τον **Δήμαρχο ΕΥΑΓΓΕΛΟ ΜΕΛΙΤΖΑΝΗ.** Την **ΑΙΓΑΙΟΗΛΕΚΤΡΙΚΗ Α.Ε.** Την **ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΡΔΑΜΥΛΩΝ.** Την Εταιρεία Ενοικιάσεως Αυτοκινήτων του **ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΩΤΗΡΑΚΗ.**

Επίσης ευχαριστεί για τις βοήθειές τους:
Την Ταβέρνα "**ΜΠΑΡΜΠΑ ΓΙΑΝΝΗΣ**"
Την Ταβέρνα "**ΜΠΟΥΣΟΥΛΑ**"
Την Ταβέρνα "**ΜΑΚΕΛΟΣ**"
Την Εφημερίδα "**ΚΑΡΔΑΜΥΛΑ**"
Τον καλό μας φίλο **ΓΙΩΡΓΟ ΜΙΣΕΤΖΗ** (Παραδοσιακά καταλύματα "**ΤΑ ΣΠΙΤΑΚΙΑ**" στα **ΑΥΓΩΝΗΜΑ**)
Τον κ. **ΓΙΩΡΓΟ ΚΑΝΤΕΡΑΚΗ**

Ευχαριστεί ιδιαίτερα την **ΚΙΚΗ ΧΑΤΖΗ-ΑΝΤΩΝΑΚΗ** και τον **ΔΗΜΗΤΡΗ ΨΩΜΑΔΑΚΗ,** τόσο για την συγκινητική φιλοξενία τους, όσο και για τις πολλαπλές πληροφορίες, τις ξεναγήσεις, την πλούσια βιβλιογραφία και τις αναρίθμητες ώρες που τέθηκαν στη διάθεσή μας, για να γίνει δυνατή η δημιουργία αυτού του άρθρου.

Τέλος ευχαριστεί την **ΑΝΑΒΑΣΗ** για την σχεδίαση και παραχώρηση του χώρου της ευρύτερης περιοχής των Καρδαμύλων.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

ΤΗΛ. ΚΕΝΤΡΟ: 0272 0
Δήμαρχος Καρδαμύλων-Ευάγγελος Μελιτζάνης: 22 203
Δήμος Καρδαμύλων: 22132

ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ

"**Καρδάμυλα**" (32 δωμ. 60 κλίνες)
ΤΗΛ:22 353-4
"**Ιάσων**" (24δωμ. 36 κλίνες) ΤΗΛ:23 688
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΠΙΠΛ. ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ
"**Σπήλια**" ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΨΩΜΑΔΑΚΗΣ
(4 Κατοικίες 12 κλίνες)
ΤΗΛ: 22 823, 22 933, 0945/319737

ΕΝΟΙΚ. ΔΩΜΑΤΙΑ-ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ

Διακογιάννης Μιχάλης (6 δωμ.) Τηλ:23 540
Λιαδής Γεώργιος (6 δωμ.) Τηλ:22 009

Πονηρού Μαρία (6 δωμ.) Τηλ:22 293
Σαρκής Γεώργιος (10 δωμ.) Τηλ:22 754
ΕΣΤΙΑΣΗ

-Ταβέρνα "**ΜΠΑΡΜΠΑ ΓΙΑΝΝΗΣ**" Ειρήνη Τσιρούγου (ΜΑΡΜΑΡΟ). Σπεσιαλιτέ: Κανκαλιθροκεφτεδες, χωριάτικο τυροπιτάκι, μαστέλο στο κάρβουνο, σαρδέλα ψητή και μαγειρευτά, χαρακτηριστικό οι πλούσιες μερίδες φαγητού.

-Ταβέρνα ο "**ΜΠΟΥΣΟΥΛΑΣ**" Μιχάλης Δοντάς (ΜΑΡΜΑΡΟ).

Σπεσιαλιτέ : Φρέσκα ψάρια, χωριάτικη τυρόπιτα, ντολμαδάκια, γουρουνόπουλο στη σουβλα.

-Ταβέρνα ο "**ΜΑΚΕΛΟΣ**" (ΠΙΤΥΟΣ).

Σπεσιαλιτέ: Μακαρόνια του Σπάρτου ή Χερύσια, κατσίκια κοκκινιστή, κοπανιστόπιτα, παραδοσιακούς μεζέδες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ♦ Γ.Ι. Ζολώτα, "ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ", Τόμος Α', Αθήνα 1921.
- ♦ Γ. Δ. Ζερβούδη, "Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΛΙΣ ΧΙΟΣ", Υπ. Αιγαίου, Αθήνα 1994
- ♦ Τ. Αδαμακόπουλου, "ΧΙΟΣ, χώρος και πολιτισμός", ΤΕΔΚ Ν. ΧΙΟΥ 2001
- ♦ Α. Αγγελιδάκη, "Οι Καρδαμυλίτες του Πελάγους", Τόμος Α', Αθήνα 1998
- ♦ Α. Αγγελιδάκη, "Οι Καρδαμυλίτες του '12", Αθήνα 1990
- ♦ Θ. Στεργιόπουλου, "ΚΑΡΔΑΜΥΛΑ, ΕΝΑ ΚΑΤΑΡΤΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ", Φιλοπρόοδος Όμιλος Καρδαμύλων, ΧΙΟΣ 1995.
- ♦ Η. Pernot, "Η νήσος Χίος", εκδ. "ΧΙΟΣ, ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ", Αθήνα 1981.
- ♦ Α. Κώνστα, "ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΚΑΡΔΑΜΥΛΩΝ", Χίος 1996.
- ♦ Α. Κώνστα, "ΚΑΡΔΑΜΥΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ", Καρδάμυλα 1998
- ♦ Γ.Σ. Χειλά, "ΠΙΤΥΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΟΥ", Αθήνα 1989
- ♦ Δ. Β. Βαγιακάκου, "ΤΟ ΚΑΡΔΑΜΟΝ - ΚΑΡΔΑΜΥΛΗ - ΚΑΡΔΑΜΥΛΑ", εκδ. περ. "ΑΘΗΝΑ", Αθήνα 1995
- ♦ Α.Σ. Αξιώτακη, "ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΣ Ο ΠΡΙΝΑΡΙΤΗΣ", Χίος 1990
- ♦ Μ.Ν. Καλούδη, "ΤΑ ΚΑΜΠΙΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ", εκδ. Φιλοτεχνικού Ομίλου Χίου, Χίος 1994.
- ♦ Α. Κελεμπερτζή, Α. Παππή, Μ. Φύκαρη, "ΚΑΡΔΑΜΥΛΑ ΧΙΟΥ", εκδ. Δήμος Καρδαμύλων, 1993.